

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЕКСПЕРТНІ НЕДОЛІКИ
ТА ПОМИЛКИ”**

Харків
2012

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЕКСПЕРТНІ НЕДОЛІКИ
ТА ПОМИЛКИ”**

(відповідно до вимог ECTS:
галузь знань 0304 “Право”,
освітньо-кваліфікаційний рівень “Магістр”,
спеціальність 8. 18010003 “Судова експертиза”)

**Харків
2012**

Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни “Експертні недоліки і помилки” (відповідно до вимог ECTS: галузь знань 0304 “Право”, освітньо-кваліфікаційний рівень “Магістр”, спеціальність 8.18010003 “Судова експертиза”) / уклад.: В. А. Журавель, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько, Г. К. Авдєєва. – Х. : Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2012. – 73 с.

У к л а д а ч і: В. А. Журавель,
В. О. Коновалова,
В. Ю. Шепітько,
Г. К. Авдєєва

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 4 від 26.06.2012 р.)*

1. ВСТУП

Повнота і об'єктивність при проведенні експертного дослідження виступають основними принципами судово-експертної діяльності. У сучасних умовах зростає роль судового експерта як незацікавленої, обізнаної особи, яка має спеціальні знання і практичні навички, необхідні для проведення відповідних експертних досліджень, та вміє правильно їх застосовувати під час формулювання експертного висновку. Проте слід зауважити, що на якості експертного дослідження, об'єктивності отриманих доказів негативно позначаються експертні помилки. З огляду на це судові експерти-магістри мають отримувати не тільки теоретичні знання щодо причин, видів експертних помилок, а й практичні навички з виявлення, усунення та попередження цих помилок.

При вивченні дисципліни “Експертні недоліки та помилки” застосовуються різні форми навчання: лекції, практичні заняття, самостійна та індивідуальна робота студентів. Ці форми організації навчальної роботи забезпечуються програмою дисципліни “Експертні недоліки та помилки”, завданнями до практичних занять та для індивідуальної роботи, викладеними в даному навчально-методичному посібнику, переліком програмних питань тощо.

Практичні заняття – важлива форма навчання студентів. Їх мета полягає в набутті практичних навичок у застосуванні прийомів, методів і засобів виявлення, усунення й попередження експертних недоліків та помилок у судово-експертній діяльності. Вони проходять у формі виконання завдань, проведення ділових ігор, складання необхідних документів.

Під час підготовки до занять студенти мають опрацювати відповідні розділи рекомендованої літератури, ознайомитися з необхідними нормативно-правовими актами, виконати інші види роботи. Це виноситься на позааудиторний час.

У результаті вивчення експертних недоліків і помилок магістр повинен:

знати законодавство України про судову експертизу; процесуальне положення, права та обов'язки судового експерта і спеціаліста; підстави та межі юридичної відповідальності екс-

перта за порушення чинного законодавства; теоретичні, процесуальні та організаційні засади провадження судових експертиз; види судових експертиз і методики їх проведення; поняття, види й причини експертних недоліків і помилок; шляхи та засоби виявлення й усунення недоліків і помилок в експертній діяльності; структуру висновку експерта, порядок оформлення результатів експертних досліджень; можливості та правові засади застосування обчислювальної техніки й автоматизованих інформаційно-пошукових систем криміналістичного призначення, автоматизованого робочого місця судового експерта; сучасні методи, засоби та прийоми виявлення, фіксації, вилучення й дослідження слідів і речових доказів; процедуру і порядок отримання зразків для порівняльного дослідження; правила застосування лабораторного та іншого обладнання, засади фінансового та матеріально-технічного забезпечення експертних установ; основи формальної логіки для здійснення вірної криміналістичної оцінки результатів дослідження й формулювання висновків;

уміти правильно застосовувати на практиці набуті знання, уміння і навички з теорії та практики судової експертизи; суворо дотримуватися положень зареєстрованих методик експертного дослідження; правильно обирати методи дослідження, виходячи із завдань й характеристик об'єктів конкретного дослідження; обробляти отримані результати, аналізувати, узагальнювати, формулювати експертні висновки за законами формальної логіки на основі одержаних емпіричних та аналітичних даних; самостійно проводити судово-експертні дослідження, експертні експерименти, складати висновки судового експерта і спеціаліста відповідно до норм чинного законодавства України; здійснювати математичну обробку отриманих результатів, використовувати сучасну комп'ютерну техніку та інформаційні технології у своїй діяльності з метою підвищення наукового рівня досліджень і зменшення впливу суб'єктивних чинників на процес формування висновку; застосовувати сучасні технічні й криміналістичні методи й засоби пошуку, виявлення, фіксації, вилучення всіх видів матеріальних слідів й об'єктів при провадженні слідчих і судових дій, оперативно-розшукових заходів.

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ЕКСПЕРТНІ НЕДОЛІКИ ТА ПОМИЛКИ”

1. Сутність експертних недоліків і помилок

Поняття та основні принципи судово-експертної діяльності (законність, незалежність, об’єктивність і повнота дослідження). Особливості діяльності судового експерта під час проведення судової експертизи. Поняття експертних недоліків і помилок. Диференціація недоліків, помилок та кримінально-процесуальних правопорушень у діяльності судового експерта.

2. Причини виникнення експертних помилок та їх класифікація

Причини виникнення експертних помилок. Об’єктивні та суб’єктивні чинники, що зумовлюють виникнення експертних помилок.

Класифікація експертних помилок за процесуальними, гносеологічними, психологічними і комплексними підставами. Гносеологічні (логічні і фактичні) і діяльнісні (операційні) експертні помилки. Явні і приховані (латентні), суттєві (несуттєві), стійкі (нестійкі), якісні (кількісні) експертні помилки.

Текст висновку судової експертизи як форма відображення експертних недоліків і помилок (спотворення фактів, міркувань, сприйняття, розуміння, виведень тощо).

3. Діагностування (виявлення) експертних помилок, їх усунення та профілактика

Діагностування (виявлення) експертних помилок: процедура, суб'єкти, наслідки. Оцінка висновку судової експертизи слідчим та судом.

Порядок здійснення планового рецензування висновків судових експертиз із метою попередження експертних помилок.

Використання математичних і кібернетичних методів у процесі судово-експертного дослідження як засобів підвищення точності й об'єктивності його результатів та мінімізації експертних помилок.

4. Експертні помилки і неправдивий висновок експерта

Поняття неправдивого висновку експерта. Причинний зв'язок експертних недоліків та помилок з якістю інформації про факти і обставини кримінальної справи, яка міститься у висновку судового експерта.

Свідоме порушення експертом норм кримінально-процесуального законодавства, методів дослідження об'єктів і вимог експертних методик.

3. ПЛАНИ ТА ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Загальні положення

Мета практичних занять із навчальної дисципліни “Експертні недоліки та помилки” – допомогти студентам набути практичних навичок у виявленні експертних недоліків і помилок, оволодіти методами їх усунення та попередження, вивчити системи типових недоліків і помилок, що виникають при дослідженні окремих об’єктів судової експертизи.

Згідно з навчальною програмою дана робота складається з чотирьох тем: “Сутність експертних недоліків та помилок”, “Причини виникнення експертних помилок та їх класифікація”, “Діагностування (виявлення) експертних помилок, їх усунення та профілактика”, “Експертні помилки і неправдивий висновок експерта”. До кожної теми наведені ключові питання, список літератури, завдання для самостійної роботи з рекомендаціями щодо їх виконання.

Список літератури до всіх тем

Абрамова В. М. Класифікація помилок судового експерта / В. М. Абрамова // Вісн. акад. правов. наук. – Х.: Право, 2004. – № 2 (37). – С. 189-197.

Абрамова В. М. Поняття помилки судового експерта / В. М. Абрамова // Там же. – Х.: Право, 2002. – № 3 (30). – С. 172-179.

Авдєєва Г. К. Встановлення експертних помилок під час проведення судової експертизи об’єктів інтелектуальної власності / Г. К. Авдєєва // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: Зб. матеріалів засідання “круглого столу”, присвяченого 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса. – Х.: Право, 2008. – С. 341-346.

Аверьянова Т. В. Логические основы экспертной деятельности / Т. В. Аверьянова // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: Зб. наук.-практ. матеріалів (до 80-річчя

заснування Харківського НДІ судових експертиз). – Х.: Право, 2003. – Вип. 3. – С. 36-41.

Белкин Р. С. Ошибки в уголовном судопроизводстве / Р. С. Белкин // Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: НОРМА, 2001. – С. 163-195.

Берзин В. Ф. Логические аспекты отражения результатов исследования в заключениях криминалистических экспертиз / В. Ф. Берзин // Криминалистика и судебная экспертиза: Респ. междуведомственный сб. науч. и науч.-метод. работ. – К.: Вища шк., 1977. – Вып. 15. – С. 51-55.

Берназ В. Д. К вопросу о логических ошибках при решении криминалистических задач / В. Д. Берназ // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе: Сб. науч. трудов. – Одесса: Одесс. ун-т, 1993. – С. 230-231.

Бурков И. В. Заключение эксперта как вид доказательств / И. В. Бурков, А. В. Мурзинов. – Владимир: Транзит-Икс, 2001. – 151 с.

Винберг Л. А. О некоторых факторах, влияющих на достоверность экспертных исследований: Сб. науч. трудов Акад. МВС СССР / Л. А. Винберг. – М.: РИО Акад. МВД СССР, 1981. – С. 115-129.

Грановский Г. Л. Природа, причины экспертных ошибок и пути их устранения / Г. Л. Грановский // Новые разработки и дискуссионные проблемы теории и практики судебной экспертизы. – М: ВНИИСЭ, 1983. – С. 2–18.

Журавель В. А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування / В. А. Журавель. – Х.: Право, 1999. – 304 с.

Про внесення змін до Закону України “Про судову експертизу”: Закон України № 992–IV від 09.09.2004 р. // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 39.

Зорин Г. А. Криминалистическая методология преодоления латентных ошибок / Г. А. Зорин, В. И. Левонец. – Гродно: Амалфея, 1994. – Ч. 1. – 77 с.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. – Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – 07.10.2011.

Клименко Н. И. Экспертные ошибки и их причины / Н. И. Клименко // Криминалистика и судебная экспертиза. Респ. межведомственный науч.-метод. сб. – К.: Вища шк., 1988. – Вып. 37. – С. 35-38.

Коновалова В. О. Юридична психологія: підруч. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – [2-ге вид., переробл. і доповн.] – Х.: Право, 2008. – 240 с.

Краснобаева А. Ю. Экспертные ошибки: причины, последствия, профилактика: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А. Ю. Краснобаева; Волгоградский юрид. ин-т. – Волгоград, 1997. – 25 с.

Назначение и производство судебных экспертиз: пособие для следователей, судей и экспертов. – М.: Юрид. л-ра, 1988. – 236 с.

Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз: затв. наказом М-ва юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 46. – С. 172-214.

Орлов Ю.К. Формы и выводы эксперта / Ю. К. Орлов. – М.: ВНИИСЭ, 1981. – 124 с.

Палиашвили Н. А. Научные и методологические основы предупреждения экспертных ошибок при производстве криминалистических экспертиз: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / Н. А. Палиашвили – М., 1989. – 22 с.

Предупреждение экспертных ошибок. – М.: ВНИИСЭ, 1990. – 165 с.

Про судову експертизу: Закон України. – Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – 08.05.2012.

Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном, процессе / Е. Р. Россинская. – М.: Норма, 2006. – 737 с.

Россинская Е. Р. Экспертные ошибки / Е. Р. Россинская // Комментарий к Федеральному закону “О государственной судебно-экспертной деятельности”. – М., 2002.

Россинская Е. Р. Типичные экспертные ошибки, их причины и пути устранения / Е. Р. Россинская, Е. И. Галяшина // Настольная книга судьи: судебная экспертиза. – М.: Прогресс, 2010. – С. 213-219.

Сегай М. Я. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии) / М. Я. Сегай, В. К. Стринжа. – К.: Ін Юре, 1997. – 174 с.

Сегай М.Я. Науково-практичний коментар до Закону України “Про судову експертизу” / М. Я. Сегай, Ю. Б. Форіс // Експертизи у судовій практиці; за заг. ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 3-50.

Современные возможности судебных экспертиз: метод. пособ. для экспертов, следователей и судей. – М. : РФЦСЭ, 2000. – 144 с.

Эйсман А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование / А. А. Эйсман. – М: Юрид. л-ра, 1967. – 152 с.

Энциклопедия криминалистической экспертизы / под ред. Т. А. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. – М.: Юристь, 1999. – 635 с.

Якушин В. А. Ошибка и её уголовно-правовое значение / В. А. Якушин. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1998. – 128 с.

Тема 1. СУТНІСТЬ ЕКСПЕРТНИХ НЕДОЛІКІВ І ПОМИЛОК (4 год)

Заняття 1. Поняття та основні принципи судово-експертної діяльності (2 год)

П л а н

1. Предмет і мета правового регулювання судово-експертної діяльності (СЕД).
2. Науково-методичне, інформаційне, організаційно-управлінське та фінансове забезпечення СЕД.
3. Сутність системи основних принципів судово-експертної діяльності (законність, незалежність, об'єктивність і повнота дослідження).
4. Суб'єкти (фізичні та юридичні особи), які безпосередньо здійснюють проведення судових експертиз.
5. Професіограма судового експерта. Межі компетенції судового експерта.
6. Особливості діяльності судового експерта під час проведення первинних, повторних, комісійних та комплексних судових експертиз.
7. Внутрішнє переконання судового експерта і процес його формування.

Під час практичного заняття під керівництвом викладача студенти знайомляться з висновками судових експертиз, на основі яких з'ясовують підстави призначення судових експертиз, відповідність висновків поставленим запитанням слідчого, повноту досліджень, об'єктивність і обґрунтованість висновків, наочність отриманих результатів.

Завдання

1. До кожного фрагмента тексту висновку судового експерта додається фрагмент постанови слідчого із запитаннями

експерту.

Визначте наявність порушень основних принципів судово-експертної діяльності (законність, незалежність, об'єктивність і повнота дослідження).

Фрагменти текстів висновків судових експертиз із запитаннями слідчого, що містяться у відповідних постановках про призначення судових експертиз

А. Питання, які постановив слідчий:

“Чи залишені сліди рук на місці події Івановим В.Є., Петровим А.К., Сидоровим П.О., Іванющенко П.А.?”

Висновок експерта:

“Сліди рук, виявлені на місці події, залишені не Івановим В.Є., а іншою особою”.

Б. Питання із постанови слідчого:

“Чи придатні сліди взуття, виявлені на місці події, для ідентифікації?”

Висновок експерта:

“Слід взуття, виявлений на місці події, залишений правою напівпарою чоловічих черевиків”.

В. Питання із постанови слідчого:

“Чи належать сліди зубів, вилучені з місця події, Петрову А.К.?”

Висновок експерта:

“Сліди зубів, виявлені на місці події, залишені Петровим А.К., про що свідчать відомості, які містяться в протоколі його допиту”.

Заняття 2. Сутність і значення експертних недоліків і помилок (2 год)

План

1. Поняття експертних недоліків і їх значення.
2. Поняття експертних помилок і їх причинний зв'язок

із процесом доказування по справі.

3. Диференціація недоліків, помилок і кримінально-процесуальних правопорушень у діяльності судового експерта.

4. Достовірність експертного висновку.

Під час практичного заняття під керівництвом викладача студенти використовують висновки судових експертиз, на основі яких розглядають наявність у них експертних недоліків, помилок, кримінально-процесуальних правопорушень у діяльності судового експерта.

Завдання

2. Відповідно до кожного фрагмента тексту висновку судового експерта визначити наявність у них: 1) експертного недоліку; 2) експертної помилки; 2) кримінально-процесуальних правопорушень у діяльності судового експерта.

Фрагменти текстів висновків судових експертиз

1. “Зразки експериментальних відбитків рук підозрюваного Іванова В.Є. судовий експерт виготовляв самостійно за його домашньою адресою”.

2. “Судовий експерт надіслав клопотання директору магазину, що розташований за адресою: м. Харків, вул. Пушкінська, буд. 253, щодо надання зразків деяких видів холодної зброї, необхідних для їх порівняльного дослідження зі слідами зброї, вилученими з місця події”.

3. “За результатами порівняльного дослідження сліду долоні людини, вилученого з місця події, і експериментального відбитка долоні правої руки підозрюваного Фролова М. І. встановлено їх співпадіння за загальними ознаками (розмірами сліду, спрямованістю потоків папілярних ліній, наявністю ділянок із петльовим візерунком), що свідчить про те, що слід долоні, вилучений з місця події, залишений долонею правої руки підозрюваного Фролова М.І.”

4. “Судовий експерт надіслав клопотання слідчому щодо

надання зразків ґрунту з будь-якої ділянки місцевості, що розташована в Харківській обл., для проведення їх порівняльного дослідження з ґрунтом, що міститься на взутті потерпілого Козлова П.К.”.

5. “Фототаблиця до висновку судової дактилоскопічної експертизи зі знімками досліджуваних слідів рук не виготовлялась у зв’язку з відсутністю фотоматеріалів і технічної можливості фотозйомки об’єктів дослідження”.

Список додаткової літератури

Абрамова В. М. Філософські аспекти помилок / В. М. Абрамова // Вісн. Акад. правов. наук України. – Х.: Право, 2000. – № 4 (19). – С. 172-179.

Амосов М. Н. Алгоритмы разума / М. Н. Амосов. – К.: Наук. думка, 1979. – 221 с.

Белкин Р.С. Понятие экспертных ошибок и их классификация / Р. С. Белкин, А. К. Педенчук // Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы: Сб. науч. трудов. – М.: ВНИИСЭ, 1987. – С. 59-66.

Дяченко Н. М. Експертні помилки при дослідженні біологічних слідів людини та можливі шляхи їх усунення / Н. М. Дяченко // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків) 25-26 верес. 2003 р. – Х.: ХНДІСЕ, 2003. – С. 287-292.

Зинин А. М. Внутреннее убеждение эксперта и особенности его формирования / А. М. Зинин, Н. П. Майлис // Судебная экспертиза (учеб. для вузов). – М., 2002. – С. 226-242.

Ивлев Ю. В. Логика для юристов / Ю. В. Ивлев. – М., 2001. – 264 с.

Каплунов И. М. О гносеологической характеристике экспертных ошибок / И. М. Каплунов // Судебная экспертиза и вопросы борьбы с преступностью: Сб. научн. трудов. – Ташкент: Ташкентский ун-т, 1977. – № 529. – С. 79-82.

Кириллов В. И. Логика: учеб. для юрид. вузов / В. И. Кириллов, А. А. Старченко. – М.: Юристъ, 2001. – 256 с.

Коновалова В. Е. Решение мыслительных задач в эксперт-

ном дослідженні / В. Е. Коновалова // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: Зб. наук.-практ. матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз). – Х.: Право, 2003. – Вип. 3. – С. 32-35.

Краснобаева А. Ю. К вопросу об экспертных ошибках и их классификации / А. Ю. Краснобаева // Росс. законодательство и правоприменительная деятельность органов внутренних дел: Тезисы докладов межвуз. науч.-практ. конф. – Ростов н/Д.: РВШ МВД России, 1995. – С. 131-134.

Петрухин И.Л. Понятие судебных ошибок и основания их классификации / И. Л. Петрухин // Эффективность правосудия и проблема устранения судебных ошибок. – М.: ВНИИСЭ, 1975. – С. 92-101.

Тема 2. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ПОМИЛОК ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

(2 год)

П л а н

1. Організація і порядок теоретичної та практичної підготовки судового експерта.

2. Причини і джерела виникнення помилкових суджень експерта. Об'єктивні та суб'єктивні чинники, що зумовлюють виникнення експертних помилок.

3. Висновок експерта як результат умовиводу за законами формальної логіки. Необхідна сукупність і достатня кількість ознак об'єктів для формування категоричного та ймовірного експертних висновків. Підстави для відмови від надання висновку.

4. Класифікація експертних помилок за процесуальними, гносеологічними, психологічними і комплексними підставами.

5. Гносеологічні (логічні і фактичні) і діяльнісні (операційні) експертні помилки під час вирішення ідентифікаційних, діагностичних, класифікаційних та ситуаційних завдань. Вимоги до зразків для порівняльного дослідження.

6. Сутність і співвідношення властивостей і ознак різних об'єктів судової експертизи. Суттєві й несуттєві, стійкі та нестійкі, якісні й кількісні ознаки об'єктів, їх сукупності та криміналістична значущість під час вирішення експертних завдань. Принцип адекватності виразу ознак об'єктів, що підлягають порівняльному дослідженню. Правила виготовлення експертних зразків.

7. Формалізація мови судового експерта і стандартизація експертних методик. Система тлумачних словників спеціальних термінів різних видів судової експертизи.

8. Форми відображення експертних недоліків і помилок у висновку судової експертизи. Наочність результатів дослідження у вигляді фотозображень об'єктів і слідів та докладного опису їх суттєвих ознак. Значення відповідності умовиводів експерта законам формальної логіки.

Під час практичного заняття під керівництвом викладача студенти використовують висновки судових експертиз, на основі яких розглядають приклади застосування формалізованої мови судового експерта, звертають увагу на правильність використання спеціальних термінів і обґрунтованість висновків експерта та їх відповідність .

Завдання

3. До кожного прикладу дій судового експерта відповідно до певних вихідних даних визначити наявність у них: 1) спотворення фактів, міркувань; 2) логічних помилок; 3) помилок у сприйнятті і розумінні значущості ознак об'єктів судової експертизи. Проаналізувати виявлені недоліки і помилки, надати до них зауваження та пропозиції.

Приклади окремих етапів дослідження судового експерта відповідно до певних вихідних даних

1. У постанові слідчого про призначення судової експер-

тизи вказано, що на місці події на асфальті виявлено поверхневий слід взуття. На дослідження експертові надані масштабний фотознімок даного сліду як ідентифікуючий об'єкт та правий черевик Іванова П.К. (ідентифікований об'єкт). На вирішення експертові поставлено таке питання: “Чи залишено слід взуття на місці події взуттям Іванова П.К.?”. Вирішення даного питання складається з декількох етапів, одним з яких є порівняльне дослідження ідентифікованого та ідентифікуючого об'єктів. Судовий експерт виготовив експертний зразок – гіпсовий зліпок підшви наданого на дослідження взуття Іванова П.К. та здійснив його порівняння зі слідом взуття, зафіксованим на фотознімку. За результатами порівняльного дослідження співпадінь ознак не виявлено.

2. На дослідження експертові надійшли уламки скла, вилучені з місця дорожньо-транспортної події. На вирішення експертові поставлено питання: “Чи мають уламки скла, вилучені з місця події, загальну родову (групову) належність зі склом розсіювача фар автомобіля ВАЗ 2108, держ. номер 65–11ХА?”. Судовий експерт надіслав клопотання слідчому про необхідність надання для порівняльного дослідження зразків розсіювачів фар автомобіля ВАЗ 2108, реалізація яких здійснюється в магазинах Харківської обл. Після отримання вказаних зразків та проведення порівняльного дослідження уламків скла, вилучених з місця події, і скла зразка розсіювача фари автомобіля ВАЗ 2108, вилученого з певного автомагазина, експерт сформулював такий висновок: “Уламки скла, вилучені з місця події, мають загальну родову (групову) належність зі склом розсіювача фар автомобіля ВАЗ 2108, держ. номер 65–11ХА (дані об'єкти виготовлені з однакової сировини та в однакових виробничих умовах)”.

3. На дослідження експертові надійшов слід нігтьової фаланги пальця руки людини, зафіксований на дактилоплівці. На вирішення експертові поставлено питання: “Чи залишений даний слід Івановим П.Г.”. Судовий експерт надіслав слідчому клопотання про необхідність надання масштабних фотознімків нігтьових фаланг пальців рук Іванова П. Г., необхідних для здійснення їх порівняльного дослідження зі слідом, зафіксова-

ним на дактилоплівці. Після отримання фотознімків експерт провів роздільне дослідження об'єктів порівняння. Він виокремив сукупності загальних ознак папілярних візерунків обох об'єктів (наявність завитків, спрямованість потоків папілярних ліній та ін.). За результатами порівняльного дослідження за загальними ознаками сліду нігтьової фаланги пальця руки людини, зафіксованого на дактилоплівці, і масштабних фотознімків нігтьових фаланг пальців рук Іванова П. Г. експерт дійшов висновку, що слід нігтьової фаланги пальця руки людини, зафіксований на дактилоплівці, залишений нігтьовою фалангою лівої руки Іванова П. Г.

Список додаткової літератури

Гайсюк Л. В. Анализ причин ошибочных, необоснованных выводов по материалам повторных экспертиз НИЛ судебно-почерковедческой экспертизы ВНИИСЭ / Л. В. Гайсюк, М. В. Мاستрюкова. – М.: ВНИИСЭ, 1989. – 18 с.

Журавель В. А. Криміналістичне прогнозування у розслідуванні злочинів / В. А. Журавель // Вісн. Акад. правов. наук України. – Х.: Право, 2000. – № 2 (21). – С. 166-173.

Каплунов И. М. Объективные и субъективные причины экспертных ошибок: метод. рекомендации / И. М. Каплунов. – Ташкент: Ташкентский НИИСЭ, 1977. – 14 с.

Клименко Н. И. Ошибки при использовании специальных знаний в досудебных стадиях уголовного процесса / Н. И. Клименко // Проблема дальнейшего укрепления социальной законности при расследовании преступлений органами внутренних дел: Межвуз. сб. науч. трудов. – К.: Киев. ун-т, 1988. – С. 126-133.

Краснобаева А. Ю. К вопросу о причинах экспертных ошибок / А. Ю. Краснобаева // Проведение органами внутренних дел и внутренними войсками МВД России спец. операций в условиях Северо-Кавказского региона: Сб. науч. трудов. – Краснодар: Краснодар. юрид. ин-т МВД России, 1996. – С. 121-124.

Краснобаева А. Ю. Объективные и субъективные при-

чины экспертных ошибок / А. Ю. Краснобаева // Вторая межвуз. науч.-практ. конф. студентов и молодых ученых Волгоград. обл.: Сб. науч. трудов. – Волгоград: Волгоград. ГУ, 1996. – Вып. 3. – С.317-321.

Масюлене Я. И. О некоторых источниках ошибочных решений экспертов-почерковедов / Я. И. Масюлене // Современное состояние судебно-почерковедческой экспертизы и перспективы ее развития. – М.: ВНИИСЭ, 1981. – С. 75-79.

Меленевская З. С. Опыт экспериментального изучения внушаемости и конформности в деятельности группы экспертов / З. С. Меленевская // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Вища шк., 1977. – Вып. 15. – С. 83-87.

Меленевская З. С. Причины различной оценки признаков при производстве первичной и повторной почерковедческих экспертиз / З. С. Меленевская // Криминалистика и судебная экспертиза: Респ. межведомственный сб. – К.: РИО МВД УССР, 1973. – Вып. 10. – С. 251-256.

Мильруд Р. П. Зависимость зрительных иллюзий от уровня познавательного развития / Р. П. Мильруд // Вопросы психологии. – 1997. – № 1. – С. 114-120.

Орлов Ю. К. Вопросы логики экспертного исследования / Ю. К. Орлов // Труды ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1973. – Вып. 7. – С. 139-155.

Попов Стойко. Познание и оценка / Стойко Попов // Филос. науки. – 1969. – № 5. – С. 126-135.

Тимофеева В. И. Анализ недостатков и положительного опыта в организации и проведении экспертиз объектов неустановленной природы: Обзорная информация / В. И. Тимофеева. – М.: ВНИИСЭ, 1989. – Вып. 5. – 18 с.

Яковлев Я. М. Основы психологии судебно-экспертной деятельности / Я. М. Яковлев // Основы психологии и логики в судебно-экспертной деятельности: Сб. науч. трудов. – М., 1977. – № 30. – С. 3-172.

**Тема 3. ДІАГНОСТУВАННЯ (ВИЯВЛЕННЯ)
ЕКСПЕРТНИХ ПОМИЛОК, ЇХ УСУНЕННЯ
ТА ПРОФІЛАКТИКА**
(4 год)

Заняття 1. Виявлення експертних помилок
(2 год)

П л а н

1. Суб'єкти виявлення експертних помилок. Правова регламентація відносин між судовим експертом, керівником експертної установи, слідчим та судом. Порядок виявлення експертних помилок судовим експертом, керівником експертної установи, слідчим, судом та ін.

2. Оцінка висновку судової експертизи слідчим та судом. Підстави призначення додаткової та повторної судової експертизи.

3. Наслідки надання експертом помилкових висновків під час дослідження різних об'єктів судової експертизи.

4. Процедура діагностування експертних помилок. Перевірка законності, науковості, повноти дослідження, об'єктивності, достовірності висновку експерта, відповідності процесу отримання висновків основним законам формальної логіки.

Під час практичного заняття під керівництвом викладача студенти використовують висновки судових експертиз, на основі яких розглядають: 1) відповідність висновків експерта питанням, що містяться в постанові про призначення експертизи; 2) результати контролю якості висновку експерта у вигляді підписів експерта, керівника структурного підрозділу та керівника (заступника керівника) установи судових експертиз та ін.

Завдання

4. *У наведеному прикладі дій судового експерта і керівника експертної установи відповідно до певних обставин визначити наявність або відсутність: 1) порушення кримінально-*

го процесуального законодавства України; 2) достатньої обґрунтованості висновку; 3) протилежних посилянь, на яких ґрунтуються висновки.

Проаналізувати виявлені недоліки і помилки, надати до них зауваження та пропозиції.

Приклад дії судового експерта та керівника експертної установи відповідно до певних обставин

На дослідження експертові наданий масштабний фотознімок сліду губ як ідентифікуючий об’єкт та експериментальний відбиток губ Іванова П.К. і на вирішення поставлене таке питання: “Чи залишений слід губ на місці події Івановим П.К.?”. Судовий експерт здійснив роздільне та порівняльне дослідження даних об’єктів за загальними та окремими ознаками і встановив їх повне співпадіння лише за загальними ознаками. Він також визначив, що об’єкти співпадають за трьома окремими ознаками і не співпадають за двома. Оцінки значущості виявлених окремих ознак експерт у висновку не навів.

За результатами дослідження експерт сформулював такий висновок: “Слід губ, вилучений з місця події, залишений Івановим П.К.”.

Керівник експертної установи під час перевірки якості висновку виявив відсутність фототаблиці з масштабними фотознімками слідів та звернув увагу на відсутність повного співпадання об’єктів за окремими ознаками. Він викликав судового експерта і наказав переформулювати висновок так: “Слід губ, вилучений з місця події, залишений не Івановим П.К., а іншою особою”.

Заняття 2. Шляхи усунення та попередження експертних помилок

(2 год)

П л а н

1. Правові засади використання математичних і кібернетичних методів у процесі судово-експертного дослідження.

Роль комп'ютеризації судової експертизи в підвищенні точності й об'єктивності її результатів.

2. Процес вирішення розумових завдань у судово-експертному дослідженні. Причини розбіжностей висновків при проведенні первинної та повторної судових експертиз.

3. Алгоритмізація судово-експертної діяльності. Правила побудови алгоритмізованих експертних методик. Автоматизоване робоче місце судового експерта.

4. Порядок здійснення планового рецензування висновків судових експертиз і його роль у попередженні експертних помилок.

Під час практичного заняття під керівництвом викладача студенти використовують висновки судових експертиз, на основі яких розглядають: 1) ступінь і цілі використання математичних і кібернетичних методів, комп'ютерної техніки та програмних продуктів під час судово-експертного дослідження; 2) наявність (відсутність) розбіжностей у висновках повторних і первинних експертиз та їх причини.

Завдання

5. До наданого прикладу постанови про призначення повторної судової експертизи встановити: 1) підстави призначення повторної експертизи; 2) процесуальні недоліки призначення повторної судової експертизи; 3) факт, мету та доцільність використання математичних та кібернетичних методів дослідження, комп'ютерної техніки та програмних продуктів. Проаналізувати виявлені недоліки і помилки, надати до них зауваження та пропозиції.

ПОСТАНОВА

про призначення повторної автотехнічної експертизи

м. Харків 11.01.2012 р.

Слідчий СВ Київського РВ МВС України в м. Харкові ст. лейтенант міліції Во***ов В.В., розглянувши матеріали кримінальної справи № 11–1609,

ВСТАНОВИВ

05.08.2011 р., приблизно в 00 год 40 хв, на проїзній частині проти буд.55 по вул. Пушкінській у м. Харкові автомобілем “Мазда-626” д/н 0802 ХА під керуванням водія Па***ка Г.М. скоєно наїзд на пішохода Ко***га А.А., який отримав тяжкі тілесні ушкодження,

ВИХІДНІ ДАНІ :

ДТП спричинено автомобілем (місце контакту з пішоходом знаходиться на передній частині автомобіля на відстані 0,65 м від правої бічної його частини).

.....

Відстань від закінчення сліду гальмування коліс до кінцевого розташування автомобіля марки “Мазда-626” д/н 0802 ХА (до задніх коліс) – 11,5 м.

Згідно з протоколом відтворення обстановки та обставин події за участі водія Па***ка Г.М, місце наїзду на пішохода на відстані 5,9 м від електроопори (нерегульований пішохідний перехід) та 1,7 м від лінії між напрямками руху. Пішохода водій Па***ко Г.М. виявив на відстані 7,1 м від передньої частини керованого ним автомобіля. Пішохід від місця вступу на проїзну частини до місця наїзду подолав відстань 7,7 м (у темпі мірна ділянка 5 метрів за час 0,86, 1,05, 0,86 с).

Для встановлення істини по кримінальній справі № 11–1609 01.08.2011 р. призначена судова автотехнічна експертиза, виконання якої доручено експертам Харківського НДІСЕ. На вирішення експертів поставлено наступні питання.

1. Якими вимогами Правил дорожнього руху регламентуються дії водія автомобіля “Мазда-626” д/н 0802 ХА Па***ка Г.М. та пішохода Ко***ги А.А. даній дорожній обстановці ?

2 Чи спроможні з технічної точки зору показання водія Па***ка Г.М., потерпілого Ко***ги А.А., свідків Ті***ик М.В., Ан***ва В.І., Ма***ко Р.О. та Дз***сь М.В. про механізм виникнення вказаної дорожньо-транспортної пригоди ?

3) Чи є невідповідність вимогам Правил дорожнього руху України в даній дорожній обстановці в діях водія автомобіля “Мазда-626” д/н 0802 ХА Па***ка Г.М. та пішохода Ко***ги А.А.?

4) Чи мав технічну можливість водій автомобіля “Мазда-626” д/н 0802 ХА Па***ко Г.М. уникнути наїзду на пішохода шляхом застосування екстреного гальмування з моменту виникнення небезпеки для його руху?.

Результати висновку первинної судової експертизи № 396, виконаної старшим науковим співробітником Харківського НДІ судових експертиз Те***им, отримані 03.09.2011 р. Під час судово-експертного дослідження здійснювалося комп’ютерне моделювання дорожньо-транспортної події за допомогою програмного комплексу “AUTOEKSPERT”.

Під час оцінки висновку судової експертизи було визнано його неповним та неясним, відсутні висновки на питання 1,3 постанови про призначення судової експертизи. Крім того, висновки не відповідають іншим матеріалам справи.

Беручи до уваги те, що для встановлення істини по кримінальній справі необхідні спеціальні знання, керуючись ст. ст 75, 76 та 96 КПК України, –

ПОСТАНОВИВ:

1. Призначити по даній кримінальній справі повторну автотехнічну експертизу, проведення якої доручити експерту Те***ву Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз, який проводив первинну судову експертизу № 396 від 03.09.2011 р.

2. На розгляд експерта поставити наступні питання, які вже вирішувалися під час проведення первинної експертизи, та

додаткове питання № 5, поставлене на вирішення експертові вперше.

1) Якими вимогами Правил дорожнього руху регламентуються дії водія автомобіля “Мазда-626” д/н 0802 ХА Па***ка Г.М. та пішохода Ко***ги А.А.” у даній дорожній обстановці ?

2) Чи спроможні з технічної точки зору показання водія Па***ка Г.М. потерпілого Ко***ги А.А., свідків Ті***ик М.В., Ан***ва В.І., Ма***ко Р.О. та Дз***сь М.В. бути підставою висновків про механізм виникнення вказаної дорожньо-транспортної пригоди?

3) Чи є невідповідність вимогам Правил дорожнього руху України в даній дорожній обстановці в діях водія автомобіля “Мазда-626” д/н 0802 ХА Па***ка Г.М. та пішохода Ко***ги А.А.?

4) Чи мав технічну можливість водій автомобіля “Мазда-626” д/н 0802 ХА Па***ко Г.М. уникнути наїзду на пішохода шляхом застосування екстреного гальмування із моменту виникнення небезпеки для його руху?

5) Яка з технічної точки зору причина даної ДТП ?

3. Для дослідження експертам направити матеріали кримінальної справи (крім висновку первинної судової експертизи).

4. Копію даної постанови направити експерту К. Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз.

Слідчий СВ Київського РВ

МВС України в м. Харкові

ст. лейтенант міліції

(ПІДПИС СЛІДЧОГО) В.В. Во***о

Список додаткової літератури

Заботин П. С. Преодоление заблуждения в научном познании / П. С. Заботин. – М.: Мысль, 1979. – 191 с.

Ивин А. А. О логике оценок / Ивин А. А. // Вопросы философии. – 1968. – № 8. – С. 54-56.

Карпинский В. В. К вопросу о проблеме устранения экспертных ошибок / В. В. Карпинский, В. П. Крамаренко // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків) 25-26 вересня 2003 р. – Х.: Гриф, 2003. – С. 258-261.

Комиссаров А. Ю. Проблемы предупреждения экспертных ошибок в криминалистическом исследовании письменной речи / А. Ю. Комиссаров // 50 лет НИИ криминалистики: Сб. науч. трудов. – М.: ЭКЦ МВД России, 1995. – С. 75-81.

Комиссаров А. Ю. Предупреждение экспертных ошибок при проведении криминалистической почерковедческой экспертизы: Методические рекомендации. / А. Ю. Комиссаров, А. В. Пахомов, С. В. Соколов. – М.: ГУ ЭКЦ МВД России, 2001. – 24 с.

Корухов Ю. Г. Достоверность экспертного заключения и пути совершенствования ее оценки / Ю. Г. Корухов // Вопросы теории судебной экспертизы и совершенствования деятельности судебно-экспертных учреждений. – М.: ВНИИСЭ, 1988. – С. 4-27.

Куприянов А. “Арифметика” у экспертов правильная, но выводы ошибочные / А. Куприянов // Росс. юстиция. – 2004. – № 1. – С. 62-65.

Лакатос И. Доказательства и опровержения / И. Лакатос; пер. с англ. И. Н. Веселовского. – М.: Наука, 1967.

Малахов В.П. Основы формальной логики: учебн. пособие для юристов / В. П. Малахів. – М.: Щит, 1998. – 301 с.

Осика І. В. Рецензування як один із засобів удосконалення практики виконання судово-почерко-знавчих експертиз / І. В. Осика, В. М. Абрамова // Криміналістичний вісн.: наук.-практ. зб. – К.: Держ. наук.-дослід. експертно-криміналістичний центр МВС України; Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – Вип. 2. – С. 143-145.

Пинхасов Б. И. Внедрение в практику работы экспертных учреждений средств вычислительной техники – необходимая предпосылка повышения качества экспертиз / Б. И. Пинхасов // Использование матем. методов и ЭВМ в экспертной практике. – М.: ВНИИСЭ, 1989. – С. 31-38.

Ростовцев А. В. Влияние компьютеризации на предупреждение некоторых экспертных ошибок / А. В. Ростовцев // Правовые и социальные исследования: Вып. 1. – Тула: Тульский филиал Москов. ун-та МВД России, 2006. – С. 164-167.

Селиванов Ф. А. Истина и заблуждение / Ф. А. Селиванов. – М.: Мысль, 1972. – 96 с.

Селиванов Ф. А. Ошибки. Заблуждения. Поведение / Ф. А. Селиванов. – Томск: Томский ун-т, 1987. – 196 с.

Селиванов Ф.А. Проблемы теории ошибок / Ф. А. Селиванов // Пробл. методологии и логики наук. – Томск: Том. ун-т, 1970. – Вып. 6. – С. 59-71.

Тема 4. ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ І НЕПРАВДИВИЙ ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА (2 год)

П л а н

1. Диференціація неправдивого висновку експерта, експертних недоліків та помилок. Експертна ініціатива та її межі.
2. Свідоме порушення судовим експертом норм кримінального та кримінального процесуального законодавства України, методів дослідження об'єктів і вимог експертних методик.
3. Підстави і порядок притягнення судового експерта до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності. Кримінальна відповідальність судового експерта за завідомо неправдивий висновок та відмову експерта без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків на будь-якій стадії розгляду справи.
4. Правова регламентація відношень судового експерта з керівником експертної установи, слідчим, суддею, дізнавачем, підозрюваним, його захисником та ін.
5. Порядок та підстави атестації та переатестації судового експерта.

Під час практичного заняття під керівництвом викладача студенти використовують висновки судових експертиз та експертні методики, на основі яких розглядають: 1) відповідність етапів дослідження методичним рекомендаціям; 2) правильність використання методів дослідження і виготовлення зразків для порівняльного дослідження та ін.

Завдання

5. До наданого прикладу дій судового експерта відповідно до певних обставин визначити наявність або відсутність: 1) порушень щодо обрання об'єктів порівняння; 2) порушень

кримінального та кримінального процесуального законодавств України; 3) підстав для притягнення судового експерта до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності. Проаналізувати виявлені факти, надати до них зауваження та пропозиції.

Приклад дії судового експерта відповідно до певних обставин

На дослідження разом із постановою про призначення судової трасологічної експертизи експертові надійшли фрагмент скла зі слідом рукавичок та рукавички, вилучені у П*****о. На вирішення експертові поставлено питання: “Чи залишений даний слід рукавичками, вилученими у Іванова П.Г. ”. Судовий експерт провів дослідження та усно доповів слідчому про отримані результати – факт залишення сліду на поверхні скла правою рукавичкою, вилученою у П*****о. Він також надіслав слідчому клопотання про надання матеріалів кримінальної справи. У матеріалах кримінальної справи містилися відомості про подію злочину (крадіжка з банку крупної суми грошових коштів), дані про підозрюваного та його захисника (у т. ч. їх домашні адреси і номери телефонів) та інша інформація. Судовий експерт проявив ініціативу: зателефонував захиснику підозрюваного з метою з’ясування деяких обставин справи і отримав від нього інформацію про те, що рукавички не належать П*****о. Експерт надіслав слідчому клопотання про необхідність надання для порівняльного дослідження фотознімків долоней П*****о, потрібних для здійснення їх порівняльного дослідження зі слідами долоней людини на внутрішній поверхні рукавичок. Після отримання фотознімків експерт провів роздільне та порівняльне дослідження слідів долоней людини на внутрішній поверхні рукавичок і фотознімків долоней Іванова П.Г. За результатами порівняльного дослідження експерт сформулював висновок, що рукавички, якими був залишений слід на склі, не належать Іванову П. Г., оскільки сліди долоней на внутрішній поверхні рукавичок, вилучених у Іванова П. Г., відрізняються від долоней Іванова П. Г. за загальними ознаками.

5. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

АБСТРАКЦІЯ (від лат. *abstractio* – відволікання) – одна з основних операцій мислення, яка полягає в тому, що суб'єкт, відкриваючи певні ознаки досліджуваного об'єкта, відвертає увагу від інших.

АВТЕНТИЧНІСТЬ (від грец. *αυθεντικη*, *αυθεντικος* – справжній):

1) достовірність, відповідність тексту правового документа оригіналові; 2) точне (адекватне) розкриття, тлумачення дійсного змісту акта, ухваленого органом державної влади.

АВТОГРАФ (від грец. *αυτος* – сам і *γραφο* – пишу):

1) власноручний, зазвичай на пам'ять, напис або підпис; 2) справжній рукопис автора. Перевірка справжності А. – одне із завдань почеркознавчої експертизи.

АВТОМАТИЗМ (від грец. *αυτοματισμος* – самочинне діяння) – дія, що відбувається поза безпосередньою участю свідомості. А. – механічність, мимовільність дій чи рухів.

АВТОПІДРОБЛЕННЯ ПІДПISУ – навмисні зміни, які вносить виконавець у свій підпис для того, щоб мати можливість від нього відмовитися.

АВТОРОЗНАВСТВО СУДОВЕ – галузь криміналістичної техніки про закономірності мовної поведінки людини, методи дослідження її писемної індивідуальності для встановлення авторства документів для правосуддя.

АДВОКАТ (лат. *advocatus*, букв. – закликаний на допомогу) – юрист, який надає професійну правову допомогу фізичним і юридичним особам консультаціями, представляє та захищає їх інтереси в судовому засіданні.

АКТ (лат. *actus*, від *ago* – приводжу у рух): 1) вчинок, дія (наприклад, слідча дія, А. розслідування); 2) офіційний документ; 3) найменування документа, що містить опис проведених дій та їх результатів, опис дослідження (наприклад, А. медичного освідування, А. експертизи).

АКТИ СУДОВІ – документи, що в письмовій формі засвідчують той чи інший факт, який мав місце під час судового провадження (вирок, постановова, протокол тощо).

АКУСТИКА КРИМІНАЛІСТИЧНА – галузь криміналістичної техніки, яка ще формується. Вивчає фізичні закономірності звука і розробляє на цій основі методи й засоби збирання, дослідження та використання звукових слідів у кримінальному судочинстві.

АЛОКСАН – органічна сполука, що утворюється при окислюванні сечової кислоти; порошкоподібна речовина біло-жовтого кольору з рожевим відтінком. Добре розчиняється у воді, спирті, ацетоні. У трасології 1%-ний розчин в ацетоні застосовується для виявлення безбарвних потожирових слідів шкірних візерунків, давність яких не перевищує дев'яти діб (повний процес виявлення слідів триває 24–28 год). А. в ацетоні вступає в реакцію з амінокислотами поту, що зберігся у сліді, й забарвлює його.

АЛФАВІТНО-ДАКТИЛОСКОПІЧНИЙ ОБЛІК – різновид криміналістичного обліку. Здійснюється за допомогою двох взаємопов'язаних картотек: алфавітної та дактилоскопічної картотеки десятипальцевої системи реєстрації. Алфавітні картотеки ведуться на осіб, які вчинили злочин на певній території, оголошених у розшук, засуджених до позбавлення волі, таких, що відбувають покарання, затриманих.

АМОНАЛ – вибухова речовина.

АНАЛІЗ (від грец. αναλυσις – розклад, розчленування) – метод наукового дослідження шляхом вивчення окремих сторін, властивостей, складових чого-небудь. А. – процес розчленування цілого на частини. А. як необхідний етап пізнання нерозривно пов'язаний із синтезом і є однією з основних операцій, з яких складається реальний процес мислення. У процесі експертних досліджень А. – важливий метод пізнання. Низка тактичних прийомів нонвербальних слідчих дій ґрунтується на аналізі.

АНАЛІЗ АТОМНО-АБСОРБЦІЙНИЙ – метод, який базується на поглинанні випромінювання вільними атомами.

АНАЛІЗ ЕМІСІЙНИЙ СПЕКТРАЛЬНИЙ – метод, що дозволяє визначити якісний і кількісний елементний склад речовини за довжиною хвиль випромінюваного нею світла.

АНАЛІЗ РЕНТГЕНОСПЕКТРАЛЬНИЙ – метод, що дає змогу встановити якісний і кількісний елементний склад речовини за довжиною хвиль рентгенівського випромінювання.

АНАЛОГИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, а н а л о г и п с и х о т р о п н и х р е ч о в и н – заборонені до обігу речовини природного чи синтетичного походження, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів (психотропних речовин), психоактивну дію яких ці речовини відтворюють.

АНАЛОГІЯ (від грец. *αναλογια* – відповідність) – схожість у чомусь між явищами, предметами, поняттями. Наприклад, висування версій за А.

АНАСТОМОЗ, місток (від грец. *αναστομοσις* – отвір, вихід) – одна з деталей папілярного візерунка. Коротка (до 3 мм) лінія, що з'єднує дві розміщені поряд папілярні лінії.

АНІЛІН – безбарвна або жовтувата оліїста отруйна речовина – рідка органічна сполука; використовується для виготовлення барвників, ліків, вибухових речовин тощо.

АНТРОПОЛОГ – фахівець з антропології.

АНТРОПОСКОПІЯ – розділ криміналістики про сліди людини. Стосовно слідів людини, які мають трасологічне значення, розрізняють: сліди рук, рукавичок, сліди ніг, взуття, сліди зубів, інших частин тіла, що не мають папілярних візерунків (губ, вушних раковин та ін.), сліди одягу, крові.

АРГЕНТОРАТ – порошок алюмінію, який використовується для виявлення слідів пальців рук на темних поверхнях.

АТРИБУТ – необхідна, постійна ознака, належність.

БАЛІСТИКА СУДОВА – галузь криміналістичної техніки, що вивчає ознаки вогнепальної зброї і боеприпасів, закономірності виникнення слідів їх застосування, розробляє засоби й методи збирання та дослідження таких слідів для встановлення певних обставин розслідуваних злочинів, а також рекомендацій щодо запобігання злочинам, пов'язаним із вогнепальною зброєю.

БАРБІТУРАТИ – група лікарських речовин, що мають снодійну, протисудомну та наркотичну дію.

БЕЗРЕЗУЛЬТАТНИЙ – такий, що не дає результатів, безуспішний.

БІЛИЙ ПОРОХ – бездимний порох.

БІЛІ ЛІНІЇ, лінії Бокаріуса – у дактилоскопії дрібні зморшки шкіри, що перетинають папілярні лінії; відбиття зморшок шкіри у поверхневому сліді. Відносно стійкі (20% існують до двох місяців, після чого змінюють форму і згладжуються).

БЛАНК (від фр. *blanc* – білий) – аркуш паперу з відтиском кутового штампа або надрукованим будь-яким способом текстом штампа чи іншим текстом, що використовується для складення документа. Б. можуть бути об'єктом дослідження техніко-криміналістичної експертизи документів.

БОРОЗНА СТРАНГУЛЯЦІЙНА – слід від здавлювання петлі при повішенні.

БРЕХЛИВІСТЬ – індивідуально-психологічна особливість, що виявляється у свідомому перекручуванні справжнього стану справ, намаганні створити хибне враження про факти і події. Від Б. слід відрізнити перекручені уявлення, що можуть бути наслідком недорозвиненого мислення, невміння відрізнити бажане від справжнього.

БЮРО СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ – державні спеціалізовані установи Міністерства охорони здоров'я України, що забезпечують проведення судово-медичних експертиз.

ВАРІОГРАФ – модифікація детектора брехні.

ВЕРСІЯ (фр. *version*, від лат. *verso* – тлумачу, зауважую) – форма мислення, різновид гіпотези.

ВЕРСІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНА – обґрунтоване припущення щодо окремого факту або групи фактів, що мають чи можуть мати значення для справи, вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, їх зв'язок між собою та зміст, який слугує цілям встановлення об'єктивної істини.

ВЗАЄМОДІЯ – процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок.

ВИГОТОВЛЕННЯ ЗЛІПКІВ – створення за допомогою спеціального матеріалу (гіпсу) копій об'ємних слідів.

ВИД ФОТОЗЙОМКИ – сукупність методів і засобів (прийомів) знімання особливостей криміналістичних об’єктів.

ВИМІР – загальнонауковий метод пізнання різних просторових і тимчасових величин.

ВИПРАВЛЕННЯ – спосіб змінювання початкового змісту документа шляхом переробки одних письмових знаків на інші.

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА – процесуальний документ, у якому викладаються підстави проведення експертизи, хід і результати експертного дослідження.

ВІДМИЧКА – злочинський інструмент; пристосування, спеціально призначене для відмикання певної групи замків.

ВІДМІННІСТЬ – відношення несумісності, нерівності мінімум між двома об’єктами (сукупностями ознак), різночасними станами, родами чи групами об’єктів, виявлені шляхом порівняння і зумовлені тим, що одному із них притаманні ознаки (сукупність ознак), яких не має інший.

ВІДНОВЛЕНЕ ВОДНЕМ ЗАЛІЗО – дактилоскопічний порошок. Найефективніше діє на поверхнях, пофарбованих олійними фарбами, фанері, картоні, папері, дереві.

ВІДШАРУВАННЯ – відділення частин, шарів речовини з поверхні об’єкта; відбувається при слідоутворенні. У траєктології йдеться про сліди-відшарування.

ВІЧКО – окрема ознака папілярного візерунка долонної поверхні руки людини.

ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ – принцип оцінки доказів. В. п. повинно спиратися на всебічний, об’єктивний і повний розгляд усіх обставин справи в їх сукупності. Категорія «В. п.» виражає суб’єктивну впевненість особи відповідно до суб’єктивної оцінки об’єктивно існуючих обставин або фактів.

ГАБІТОСКОПІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНА (від лат. *habitus* – вигляд, зовнішність і грец. σκοπέω – спостерігаю, вивчаю) – галузь криміналістичної техніки, що охоплює систему теоретичних положень про зовнішні ознаки людини і сукупність методів та науково-технічних засобів, що забезпечують збирання, дослідження і використання цих ознак для ототожнення особи. В основі Г. к. лежать дані анатомії, антропології та біології.

ГАММАГРАФІЯ – фотозйомка у гамма-промінні; метод отримання тіньового зображення внаслідок дії на фотоматеріал гамма-проміння, яке пройшло через досліджуваний об'єкт. Г. полегшує вивчення внутрішньої будови металевих предметів.

ГАЧОК – у дактилоскопії: окрема ознака папілярного візерунка.

ГАШИШ – наркотична речовина з індійських конопель.

ГЕРОЇН – сильнодіючий наркотик.

ГІДРОПЕРИТ – фармацевтичний препарат; у слідчій практиці використовується як засіб попереднього визначення крові.

ГІПОТЕТИЧНИЙ – (від грец. *hipo*thetikos) оснований на гіпотезі; ймовірний, гаданий.

ГПСОВИЙ ЗЛПОК – копія об'ємного сліду.

ГОМЕОСКОПІЯ – частина трасології, що вивчає методи дослідження та ідентифікації слідів людини. Див. *Трасологія*.

“ГОРТЕНЗІЯ-Т” – переносна рентгеновізуальна установка, призначена для обстеження малоформатних об'єктів (невеликої щільності).

ГРАФОЛОГІЯ (від *грец.* γραφω – пишу і λογος – слово, вчення) – вчення про почерк як різновид виразних рухів, що відображають психологічні властивості і психічний стан того, хто пише. Г. займається визначенням особистих якостей людини за її почерком.

ГРУПОВА НАЛЕЖНІСТЬ – визначення факту віднесення об'єктів порівняння до єдиної класифікаційної групи (типу, класу, роду, виду, різновиду). Встановлення Г. н. може бути етапом ідентифікації або становити зміст самостійного експертного завдання. Віднесення об'єкта до певної сукупності проводиться на основі вивчення загальних ознак.

ГРУНТ – верхній шар земної кори, придатний для життя рослин. Г. є об'єктом дослідження ґрунтознавчої експертизи.

ГРУНТОЗНАВЕЦЬ – фахівець із ґрунтознавства (вчення про ґрунти). Судовий Г.

“**ДАКТИЛОСКОП Д-1**” – прилад, призначений для розгляду, порівняльного дослідження і фотографування двох дактилокарт на фотопластинку форматом 9х12 або 13х18.

ДАКТИЛОСКОПІЧНИЙ СЛІД – відбиток папілярних ліній, залишений людиною на предметах.

ДАКТИЛОСКОПІЧНІ ПОРОШКИ – порошки, які використовуються для виявлення невидимих або маловидимих потожирових слідів рук (двоокис титану, аргенторат, основний вуглекислий свинець, бронзовий порошок, порошок алюмінію, сажа, графіт, порошок заліза). Д.п. розрізняють: магнітні і немагнітні; прості і складні.

ДАКТИЛОСКОПЮВАННЯ – отримання відбитків пальців живих осіб і трупів.

ДАКТИЛОСКОПІЯ (від грец. *δακτυλοζ* – палець і *σκοπεω* – дивлюся, розглядаю, букв. – пальцероздивляння) – розділ трасології, що вивчає властивості й будову папілярних візерунків із метою використання їх відбитків для встановлення особи і розкриття злочинів.

ДАНІ – відомості, необхідні для якого-небудь висновку, рішення.

ДВООКИС ТИТАНУ – дактилоскопічний порошок білого кольору. Використовується для виявлення невидимих і маловидимих слідів рук. Матеріал слідоутворюючої поверхні: скло, лакована поверхня меблів, нікельована і хромована поверхні, пластмаси.

ДЕДУКЦІЯ (лат. *deductio*, від *deduco* – виводжу) – спосіб міркування, за якого нове положення виводиться логічним шляхом від загальних положень до окремих висновків. Д. – рух знання від більш загального до менш загального, окремого, виведення наслідку з припущень. Д. тісно пов’язана з індукцією. Логіка розглядає Д. як вид умовиводу. Д. – метод, що використовується у слідчому мисленні у процесі пізнання істини.

ДЕЗОРІЄНТУВАТИ – позбавити правильної орієнтації, призвести до помилки.

ДЕЛЬТА ПАПІЛЯРНОГО ВІЗЕРУНКА – деталь папілярного візерунка, утворена зближенням трьох потоків папілярних ліній; являє собою фігуру, схожу на букву грец. алфавіту “дельту”.

ДІЯ – одиниця діяльності; довільна, навмисна, опосередкована активність, спрямована на досягнення усвідомленої мети.

ДОКАЗИ РЕЧОВІ – предмети, які можуть слугувати засобом встановлення обставин, що мають значення для справи. У кримінальному процесі Д. р. – це предмети, що були знаряддям злочину чи зберегли на собі його сліди або були об'єктами злочинних дій, а також гроші та ін. цінності, здобуті злочинним шляхом, та всі інші предмети, що допомагають виявити злочин, встановити фактичні обставини справи, виявити винних.

ДОКАЗИ СУДОВІ – будь-які фактичні дані, на основі яких у встановленому законом порядку органи дізнання, слідчий, суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

ДОКУМЕНТ (від лат. *documentum* – свідчення, доказ) – матеріальний об'єкт, у якому зафіксовано відомості про будь-які факти, що відбулися чи передбачувані. У судово-слідчій практиці розрізняють такі види Д.: 1) письмові (тексти, цифри та ін. записи); 2) графічні (креслення, малюнки, схеми); 3) фотодокументи; 4) кіно-, відеодокументи; 5) фонодокументи. За процесуальною природою письмові Д. можуть виступати як письмові і речові докази.

ДОКУМЕНТИ – ПИСЬМОВІ ДОКАЗИ. Мають значення для встановлення істини у справі завдяки лише своєму змістові (напр., висновок експерта, акт ревізії). Д. – п. д. не є об'єктом криміналістичного дослідження і можуть замінюватися у справі копіями і дублікатами.

ДОКУМЕНТИ – РЕЧОВІ ДОКАЗИ. Мають значення для розслідування не лише завдяки своєму змістові, а й самому факту існування, а також способу їх виконання та іншим матеріальним ознакам. Д. – р. д. у справі незамінні. Вони можуть бути засобом вчинення злочину, приховування злочину, предметом злочинного посягання.

ДОПИСКА – спосіб зміни початкового змісту документа шляхом внесення в рукописний текст нових слів, фраз або окремих письмових знаків.

ДОРИЖКА СЛІДІВ НІГ – група слідів ніг людини, що складається з кількох (три і більше) послідовно розташованих відбитків босих ніг або взуття.

ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНА ПОДІЯ (ДТП) – злочинне порушення правил безпеки руху й експлуатації автотранспорту, трамваїв, тролейбусів, тракторів, самохідних машин та інших механічних транспортних засобів, внаслідок якого заподіяно середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження або настала смерть потерпілого.

ДОСЛІДЖЕННЯ В НЕВИДИМИХ ЗОНАХ СПЕКТРА – використання інфрачервоного, ультрафіолетового або рентгєнівського проміння для дослідження об'єктів.

ЕДЖЕСКОПІЯ – розділ експертизи слідів папілярних візерунків, що вивчає можливості використання нерівностей на краях папілярних ліній.

ЕКСПЕРИМЕНТ (лат. *experimentum*, від *experior* – випробую) – один з основних методів наукового пізнання.

ЕКСПЕРИМЕНТ ЛАБОРАТОРНИЙ – різновид експерименту, проведеного в умовах спеціально обладнаних приміщень, що забезпечує особливо суворий контроль незалежних і залежних перемінних.

ЕКСПЕРТ (від лат. *expertus* – досвідчений) – особа, яка володіє спеціальними знаннями і залучається органами розслідування, судом та ін. органами для проведення експертизи.

ЕКСПЕРТИЗА ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНА – клас експертних досліджень, які базуються на інженерних знаннях (експертизи з техніки безпеки, пожежно-технічні, будівельно-технічні та ін.).

ЕКСПЕРТИЗА ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНОЛОГІЧНА – клас експертних досліджень, основою яких є знаннях технології (технологічна, товарознавча та ін. експертизи).

ЕКСПЕРТИЗА ОДОРОЛОГІЧНА – своєрідний вид експертизи (одорологічної вибірки), у процесі здійснення якої як природний біодетектор запахів використовується нюховий апарат службово-розшукового собаки.

ЕКСПЕРТОЛОГІЯ СУДОВА – наукова дисципліна, що вивчає закономірності, методологію і процес формування та розвитку наукових основ судових експертиз.

ЗАДУМ – задуманий план дій; намір.

ЗАКОННІСТЬ – неухильне дотримання закону; принцип криміналістичної тактики.

ЗАМІНА ЧАСТИН ДОКУМЕНТА – один із способів часткового підроблення. Полягає в заміні аркушів, уклеюванні окремих ділянок і переклеюванні фотокартки.

ЗАПАХОВИЙ СЛІД – в одорології інформація, що переноситься при випаровуванні від запахоутворюючих поверхонь на об'єкти речової обстановки. З. с. – газоподібне утворення, що містить якісну інформацію про об'єкт.

ЗАХИСНИК – особа, яка здійснює захист громадянина у кримінальному процесі. З. є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надавати їм необхідну юридичну допомогу при провадженні у кримінальній справі. Як З. допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, та інші фахівці у галузі права (ст. 44 КПК України).

ЗБРОЯ АВТОМАТИЧНА – вогнепальна зброя з автоматизованими спусковим пристроєм і перезарядженням (самострільна зброя) або тільки перезарядженням (самозарядна зброя). Автоматизація відбувається за рахунок енергії відведених порохових газів або віддачі зброї та її частин.

ЗБРОЯ БОЙОВА – зброя, призначена для ведення військових наступальних дій.

ЗБРОЯ КОЛЮЧА – холодна зброя (клинкова та деревкова), принцип дії якої базується на нанесенні колючого удару.

ЗБРОЯ КОМБІНОВАНА – зброя, що поєднує в собі функції двох і більше різних видів зброї.

ЗБРОЯ ПНЕВМАТИЧНА – схожа на вогнепальну механічну металеву зброю, що стріляє за допомогою стиснутого повітря або газу.

ЗБРОЯ РІЖУЧО-КОЛЮЧА – холодна зброя, принцип дії якої заснований на поєднанні кінематичних властивостей ріжучих і колючих ударів.

ЗБРОЯ РУБЛЯЧА – холодна зброя, принцип дії якої оснований на нанесенні рублячого удару.

ЗБРОЯ РУБЛЯЧО-КОЛЮЧА – холодна зброя, що може бути використана для нанесення як рублячих, так і колючих ударів.

ЗБРОЯ УДАРНА – тип холодної зброї, розрахованої на прямий дроблячий удар (за винятком сокироподібної зброї, удар якої рублячий).

ЗБРОЯ УДАРНО-РОЗДРОБЛЯЮЧА – холодна зброя, призначена для нанесення тупого удару.

ЗБРОЯ ХОЛОДНА – зброя ріжучої, колючої, ріжучо-колючої, рублячої й ударної дії. Поділяється на клинкову, деревкову та ударну.

ЗВ'ЯЗНІСТЬ ПОЧЕРКУ – у почеркознавстві: загальна ознака почерку, що полягає в безперервності виконання певної кількості письмових знаків і їх частин у межах одного слова.

ЗЛИТТЯ – у дактилоскопії: окрема ознака папілярного візерунка.

ЗЛОВЖИВАННЯ – вчинок, що полягає в незаконному, злочинному використанні своїх прав і можливостей.

ЗЛОМ – засіб проникнення в помешкання, сховище, сейф із метою отримання інформації або вчинення злочину.

ЗМИВАННЯ – спосіб зміни змісту документа, за якого здійснюється видалення тексту різними розчинниками, що вимивають барвник штрихів.

ЗНАК – предмет (явище), які вказують на що-небудь у ін. предмета, явища, процесу. Наука про З. (семіотика) виникла у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

ЗНАРЯДДЯ ЗЛОМУ – будь-який твердий предмет (металевий прут, лом, труба, сокира тощо), що може бути використаний для подолання перешкод.

ЗОВНІШНІ ОЗНАКИ – характеристики зовнішнього вигляду в цілому або окремих елементів, що сприймаються, за якими можливо відрізнити (упізнати) людину чи віднести її до певної групи людей.

ЗРАЗКИ – ідентифікуючі об'єкти, що без сумніву походять від об'єкта, який підлягає ідентифікації, що відображають його ознаки. З. класифікуються: 1) *за характером*: на зразки, що відображають спосіб дії об'єкта (З. почерку, що відобража-

ють письмові навички людини) або структуру (З. куль, відстріляні з даного екземпляра зброї, що відображають структуру його деталей); зразки, що мають ті самі властивості, що й ідентифікований об'єкт (частини субстрату ідентифікованого об'єкта, еталони виробів, частина з яких підлягає ідентифікації); 2) *за часом і умовами виникнення*: З., що виникли до розслідуваної події і не пов'язані з нею (вільні З.); З., що виникли під час розслідуваної події, але не у зв'язку з розслідуванням справи (умовно вільні З.); що виникли у зв'язку з розслідуванням справи (експериментальні З.). Останні поділяються на З., що їх отримує слідчий (суд) особисто чи за участю спеціаліста (слідчі і судові З.), і зразки, що їх отримує експерт (експертні З.).

ЗРАЗКИ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ – зразки почерку, відбитки пальців рук, ступнів, взуття, зліпки зубів, проби крові, слини, зразки шрифту конкретної друкарської машинки, що ймовірно належать певній особі і використовуються у процесі проведення експертиз як порівняльні матеріали при дослідженні рукописів, предметів зі слідами рук, ніг, зубів, документів та інших об'єктів, що подаються експерту для аналізу і вивчення.

ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ОЗНАКА – у теорії ідентифікації властивість об'єкта, що відповідає певним вимогам. Експертний висновок про тотожність завжди базується на сукупності І. о. Роль І. о. можуть відігравати лише такі властивості об'єкта, що характеризуються відносною сталістю і специфічністю. За ідентифікаційною роллю ознаки поділяються на загальні й окремі. Загальні І. о. вказують на ті чи інші властивості, притаманні певній класифікаційній групі. Окремі І. о. – особливості об'єкта, що не відображають його групових властивостей. При ідентифікації враховується комплекс загальних і окремих І. о.

ІДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ ПЕРІОД – часовий інтервал, що дає можливість з урахуванням сталості і змінюваності ототожнюваних ознак об'єктів здійснювати процес ідентифікації.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ (від пізньолат. *identifico* – ототожнюю) – процес встановлення тотожності індивідуально-визначеного об'єкта або класифікаційної групи. За характером тотожності розрізняють *індивідуальну* (встановлення тотожності

ті індивідуально визначеного об'єкта) і *групову* І. (встановлення групової належності). Визначення індивідуальної тотожності здійснюється на основі дослідження загальних і окремих ознак. За природою об'єктів, які ідентифікуються, розрізняють І: за уявним образом; за матеріально-фіксованим відбитком об'єкта; цілого за його частинами. За *суб'єктом* ототожнення розрізняють слідчу й експертну І. За *об'єктом дослідження* виділяють ідентифікацію: людини; предметів і речей; тварин. Об'єкти, які беруть участь у процесі І., поділяються на: 1) ідентифіковані (ототожнювані), встановлення тотожності яких є метою ідентифікації (пістолет, знаряддя злому та ін.); 2) ідентифікуючі (ототожнюючі), за допомогою яких встановлюється тотожність об'єкта, що шукається (відбиток папіярного візерунка, слід взуття, слід знаряддя злому).

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПЕЧАТКИ ЗА ВІДБИТКОМ.

Проводиться шляхом порівняльного дослідження, при якому встановлюється збіг і розходження загальних і окремих ознак. Загальними ознаками печатки є її форма, розміри, зміст і розміщення тексту, малюнок герба, емблеми, розмір і малюнок шрифту. Окремими ознаками вважають деякі особливості, пов'язані з виготовленням і застосуванням печатки: форма дрібних деталей, особливості розміщення окремих елементів один до одного, розмір кутів з'єднання штрихів, ширина штрихів, викривлення і деформація окремих літер і знаків.

ІДЕНТИФІКОВАНИЙ ОБ'ЄКТ – у теорії ідентифікації: об'єкт, ототожнення якого становить завдання ідентифікації у кожному конкретному випадку.

ІДЕНТИФІКУЮЧИЙ ОБ'ЄКТ – у теорії ідентифікації: об'єкт, за допомогою якого встановлюється індивідуальна тотожність.

ІДЕНТИЧНИЙ (від лат. *identicus* – однаковий) – рівнозначний, тотожний.

ІЛЮЗІЇ СПРИЙНЯТТЯ (від лат. *illudo* – обманюю) – неадекватний відбиток предмета, що сприймається, та його властивостей. На сьогодні найбільш вивченими є ілюзорні ефекти, що спостерігаються при зоровому сприйнятті двомірних контурних зображень. І. с. є причиною виникнення помилок у свідченнях допитуваних.

ІЛЮЗІЯ – обман почуттів; те, що здається.

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ПОЧЕРКУ – неповторність сукупності ознак конкретного почерку; конкретні відхилення від шкільних прописів та інших зразків, що має важливе ідентифікаційне значення. І. п. зумовлюється чинниками об'єктивного (методикою та умовами навчання письма, практикою письма людини) і суб'єктивного (анатомо-фізіологічними та психологічними властивостями індивіда) характеру.

ІНДИКАТОРНИЙ ПАПІР “ГЕМОКОЛІР” – діагностичний засіб для визначення наявності крові у слідах і різних субстратах (змивах, укоріненнях у текстильних тканинах, у ґрунті); являє собою аркуш паперу, на який нанесено стабілізований реактив азопірам. Папір змочують трьохвідсотковим перекисом водню і притискують до сліду; поява протягом двох хвилин у зоні контакту фіолетового забарвлення, що переходить потім у пурпурне, свідчить про можливу наявність крові.

ІНДУКЦІЯ (від лат. *inductio* – збудження) – спосіб міркування від окремих фактів, положень до загальних висновків. І. – рух знання від одиничних тверджень до загальних положень. Тісно пов'язана з дедукцією. Логіка розглядає І. як вид умовиводу, розрізняючи повну і неповну І. Психологія вивчає розвиток і порушення індуктивних міркувань. У криміналістиці І. має важливе значення при висуванні версій, пізнанні подій минулого.

ІНЦІАТИВА ЕКСПЕРТНА – встановлення експертом на власний розсуд фактів і обставин, не передбачених експертним завданням, але таких, що мають значення для справи.

ІНСТРУКЦІЯ ПОСАДОВА – стислий виклад основних завдань, навичок і повноважень, яких потребує посада.

ІНТЕЛЕКТ (від лат. *intellectus* – розуміння, осягнення) – відносно стійка структура розумових здібностей індивіда.

ІНТРОВЕРСІЯ – властивість особистості, що полягає у спрямованості її психічних процесів (уваги, сприймання, мислення тощо) на свій внутрішній світ.

ІНТУЇЦІЯ (від лат. *intueor* – пильно, уважно дивлюся) – знання, що виникає без усвідомлення шляхів і умов його набуття, унаслідок чого суб'єкт має результат безпосереднього проникнення у справжній хід подій, певний факт та ін. І. – це

раптове розв'язання розумового завдання без логічного пояснення підходу до цього рішення, але з наступним логічним поясненням.

ІНФОРМАЦІЯ (від лат. *informatio* – роз'яснення):

1) відомості про будь-які події, чиясь діяльність та ін.; повідомлення про щось; 2) відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях.

ІНФРАЧЕРВОНЕ ВИПРОМІНЮВАННЯ – електромагнітне випромінювання, невидиме для ока. У криміналістиці використовуються методи, основані на інфрачервоному випромінюванні.

ЙОД – хімічний елемент: проста речовина – сірі блискучі кристали, а пара – фіалкова.

ЙОДНА ТРУБКА – прилад для виявлення відбитків пальців рук за допомогою пари йоду.

КАТЕГОРИЧНИЙ ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА – достовірний висновок про факт незалежно від умов його існування. Може бути позитивним чи негативним.

КАТЕГОРІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНІ – основні поняття криміналістики.

КІЛЬКІСНА ОЗНАКА – числове визначення властивості або якісної ознаки об'єкта експертизи.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА – розподіл висновків за: 1) *визначеністю*: категоричні та ймовірні (передбачувані, проблематичні); 2) *ставленням* до досліджуваного та встановлюваного факту: стверджувальні або негативні судження (ствердження щодо одного означає заперечення іншого); 3) *характером відносин між наслідком та його основою*: умовні і безумовні судження, в яких відображається існування якогось факту, явища залежно від певних умов; 4) *вибором однієї з двох (або кількох) можливостей*, що виключають одна одну: альтернативні (багатоваріантні), розподільні висновки; 5) *обсягом*: величиною, до якої належить встановлений експертом факт: висновки про одиничні факти і висновки про численні факти; 6) *модальністю фактів*, встановлених експертом: висновки про можливість існування факту або висновки про необхідність явища.

КОЛЕКЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНІ – зібрання різних об'єктів-зразків (зброї, босприпасів, відбитків печаток та штампів тощо), що слугують для розшукових, ідентифікаційних та діагностичних цілей. Утворюються в експертних установах.

КОЛЬОРОРОЗРІЗНЕННЯ – спосіб фотозйомки із застосуванням світлофільтрів. Дає можливість підсилити слабковидимий текст, виявити дописку в документі, прочитати текст, залитий барвником.

КОМПЕТЕНЦІЯ ЕКСПЕРТА – володіння теорією і методикою судової експертизи конкретного роду, виду і підвиду. Часто під К. е. розуміють низку питань, які він має право вирішити на основі своїх спеціальних знань. Розрізняють *об'єктивно науковий і суб'єктивний* боки К. е.

КОНСУЛЬТАЦІЯ ЕКСПЕРТА – думка експерта, що ґрунтується на спеціальних знаннях і повідомляється слідчому (суду) усно чи письмово про дії, що підлягають виконанню у зв'язку з підготовкою матеріалів, призначенням або провадженням експертизи.

КОНТРАТИПУВАННЯ – метод посилення контрасту шляхом послідовного виготовлення з негатива кількох контрастив. Застосовується в техніко-криміналістичному дослідженні документів.

КОНФОРМНІСТЬ (від лат. *conformis* – подібний, відповідний) – податливість людини до реального або удаваного тиску групи, що проявляється у зміні поведінки та поглядів відповідно до позиції більшості. Має негативне значення при прийнятті групових рішень.

КРИТЕРІЙ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ТОТОЖНОСТІ – критерій, запропонований у 1911 р. французьким криміналістом Бальтазаром, який вважав, що для висновку про тотожність необхідний збіг не менше 12 деталей папілярного візерунка. Тривалий час така їх кількість визнавалася багатьма криміналістами світу.

ЛАМПА-СПАЛАХ – електричний прилад, що дає короткочасне і сильне освітлення під час фотознімання.

ЛЖЕТЕОРІЯ – несправжня теорія, що базується на хибних засадах.

ЛИСТ ЛІГАТУРА – зображення одним письмовим знаком двох або кількох літер. Л. Л. необхідно враховувати у почеркознавчому дослідженні.

ЛІНГВІСТИКА – наука про мову; мовознавство.

ЛОГІКА – наука про закони і форми мислення. У криміналістиці та судовій експертизі використовуються формально-логічні методи.

ЛУПА АНАЛІТИЧНА – збільшувальний пристрій для роботи з дрібними об'єктами.

ЛЮМІНЕСЦЕНТНИЙ СПЕКТРАЛЬНИЙ АНАЛІЗ – аналіз елементного складу речовини за її люмінесценцією, оснований на реєстрації світіння атомів, іонів, молекул та інших часток при їх збудженні різними видами енергії.

ЛЮМІНЕСЦЕНЦІЯ (від лат. *lumen* – світло і *...escentia* – суфікс, що означає слабку дію) – світіння твердих тіл або газоподібних, рідких речовин, яке під впливом певного джерела енергії супроводжується тепловим випромінюванням. Л. є наслідком перетворення енергії у речовині на світлову. Розрізняють: фотолюмінесценцію (ультрафіолетове або видиме світло); катодолюмінесценцію (катодне проміння); рентгенолюмінесценцію (рентгенівське проміння); термолюмінесценцію (нагрівання) та ін.

ЛЮМІНОЛ – засіб попереднього визначення крові.

ЛЮМІНОФОР – синтетична речовина, здатна до люмінесценції.

МАГНІТНА ЩІТОЧКА – пристосування для запилення слідів пальців рук за допомогою порошку заліза; являє собою стрижневий магніт, поміщений у пластмасовий корпус.

МАКЕТ – зразок чого-небудь, відтворений у зменшеному розмірі. Застосовується у слідчій практиці при відтворенні обстановки та обставин події.

МАКЕТУВАННЯ – створення, виготовлення макета (макетів) чого-небудь.

МАКРОСКОПІЯ – вивчення об'єктів неозброєним оком.

МАЛОІНФОРМАТИВНІ ОБ'ЄКТИ – умовне найменування об'єктів, ідентифікація яких ускладнена внаслідок: 1) неможливості виявити достатню кількість ознак; 2) замаско-

ваності ознак ідентифікованого об'єкта, що відбиті в ідентифікуючому об'єкті; 3) наявності в ідентифікованого й ідентифікуючого (чи відбиття в останньому) об'єктів лише родових (групових) ознак. Поняття “мала інформативність об'єкта” є відносним.

МЕЛАНХОЛІК (грец. *μελαγχολικός* від *μελας* (*μελανος*) – чорна і *χολη* – жовч) – суб'єкт, що має один із чотирьох основних типів темпераменту, для якого характерний низький рівень психічної активності, уповільненість рухів, стриманість моторики і мовлення, швидка стомлюваність. М. притаманна висока емоційна сензитивність, глибина та усталеність емоцій при їх слабкому зовнішньому вираженні, причому переважають негативні емоції. За несприятливих умов у М. може розвиватися підвищена емоційна вразливість, замкнутість, відчуженість.

МЕТАЛОГРАФІЯ – спостереження за предметами з металу та опис їх будови.

МЕТОД СУДОВОЇ ФОТОГРАФІЇ – сукупність способів (правил і рекомендацій) щодо обрання фототехнічних засобів і прийомів їх застосування.

МЕТОДИКА ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ – система методів, що застосовуються при вивченні об'єктів судової експертизи для встановлення фактів, які належать до предмета певного роду, виду і підвиду судової експертизи.

МЕХАНІЗМ СЛІДОУТВОРЕННЯ – система компонентів процесу утворення слідів-відбитків. Сліди виникають у результаті взаємодії двох об'єктів: слідоутворюючого і слідо-сприймаючого.

МИСЛЕННЯ – процес пізнавальної діяльності індивіда, що характеризується узагальненням і опосередкованим відображенням дійсності.

МИСЛЕННЯ ІНТУЇТИВНЕ – один із видів мислення. Характеризується швидкістю, відсутністю чітко виражених етапів, мінімальною усвідомленістю.

МІКРООБ'ЄКТИ – невидимі або маловидимі неозброєним оком об'єкти, що не перевищують в усіх вимірах 2 мм.

МИКРОСКОП (від грец. *μικρος* – малий та *σκοπεο* – спостерігаю) – оптичний прилад для розглядання дрібних предметів та їх деталей. В експертній та слідчій практиці застосовуються різні моделі стереоскопічних М. (МБС-2, МБС-10 та ін.).

МИКРОФОТОГРАФІЯ – фотозйомка, яка застосовується для виявлення і фіксації мікроструктури і мікрорельєфу досліджуваних об'єктів. Мікрофотозйомка зі значним збільшенням провадиться звичайним фотоапаратом, мікрофотонасадкою, мікрофотокамерою.

МІСТОК – у дактилоскопії: окрема ознака папілярного візерунка.

МОВЛЕННЯ ПИСЬМОВЕ – вербальне (словесне) спілкування за допомогою письмових текстів.

МОВЛЕННЯ УСНЕ – вербальне (словесне) спілкування за допомогою мовних засобів, що сприймаються на слух.

МОДЕЛЬ – 1) уявний чи умовний образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища. У криміналістиці виділяють *ідеальні* та *матеріальні* М. 2) тип, марка, зразок виробу.

МОДЕЛЮВАННЯ – загальнонауковий метод криміналістики; полягає в побудові та вивченні моделей яких-небудь явищ, процесів або систем об'єктів для їх детального дослідження.

МОНТАЖ МЕХАНІЧНИЙ – сукупність навмисних дій, спрямованих на зміну інформації, що міститься на магнітній стрічці, шляхом порушення її цілісності. М. м. з'ясовується судовою електроакустичною експертизою.

МУЛЯЖ – натурального розміру зліпок із гіпсу, воску, парафіну тощо, який точно відтворює форму предмета.

НАВИЧКА – дія, сформована шляхом повторення, характеризується високим ступенем освоєння і відсутністю елементарної свідомої регуляції і контролю. Розрізняють Н. *перцептивні*, *інтелектуальні* та *рухові*.

НАКЛАДЕННЯ – технічний прийом порівняння, що використовується в експертній практиці.

НАРКОТИКИ (від грец. *ναρκωτικοζ* — пригнічувальний) – сильнодіючі речовини, переважно рослинного походження, що пригнічують, паралізують або збуджують центра-

льну нервову систему. У медицині використовують як знеболювальний засіб. У кримінальному праві передбачена відповідальність за незаконні дії з наркотиками.

НАСТРІЙ – порівняно тривалі, стійкі психічні стани помірної або слабкої інтенсивності, що виявляються як позитивний або негативний емоційний фон психічного життя індивіда.

НАТИСК ПОЧЕРКУ – загальна ознака почерку; характеризує загальну інтенсивність і розміщення зусиль на прилад, що пише, при виконанні письмових знаків.

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ – пристрої, прилади або матеріали, що використовуються для збирання і дослідження доказів чи створення умов, які ускладнюють вчинення злочинів.

НАХИЛ ПОЧЕРКУ – загальна ознака почерку; залежить від напрямку згинаючих рухів при виконанні прямолінійних елементів. За нахилом почерк *буває прямим, правонахиленим, лівонахиленим, косим і безладним.*

НАШАРУВАННЯ – перенесення матеріалу одного об'єкта на слідосприймальну поверхню іншого. У трасології йдеться про сліди-нашарування (потожировий слід пальця на склі та ін.).

НЕГАТИВНИЙ ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА – висновок експерта, в якому заперечується існування факту, з приводу якого перед експертом поставлено певне питання.

НЕДОСТАТНІСТЬ ОБ'ЄКТІВ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ – неповнота, неякісність об'єктів експертного дослідження, що не дає змоги експертові застосувати всі передбачені методикою експертизи методи дослідження.

НЕМОЖЛИВІСТЬ ЕКСПЕРТНОГО ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ – констатується у разі неможливості вирішити питання: 1) зважаючи на недостатність (неповноту, нечіткість тощо) відображення властивостей (ознак) об'єкта експертизи, яка не включає в принципі можливості дослідження, але коли застосування комплексу методів не призводить до позитивного результату; 2) унаслідок наукової нерозробленості методики, яка зумовлює повну неможливість вирішення питання або часткову (неповну) можливість його вирішення за існуючого рівня

розвитку теорії і методики експертизи; 3) коли експерт не володіє методами експертизи або технічна оснащеність експертної установи недостатня для її проведення.

НЕПРАВДА – феномен спілкування, що полягає в навмисному перекрученні справжнього стану речей.

НЕУВАЖНІСТЬ – функціональне чи органічне порушення здатності до зосередженої, цілеспрямованої діяльності. Іноді Н. виникає при напруженій розумовій роботі як результат однобічної зосередженості.

НІНГІДРИН – кристалічна речовина жовтого кольору, що використовується для виявлення давніх невидимих потожирових слідів рук.

ОБІЗНАНА ОСОБА – особа, яка володіє спеціальними знаннями і може виконувати в судочинстві функції спеціаліста або експерта.

ОГЛЯД ЕКСПЕРТНИЙ – огляд об'єктів експертного дослідження, що його проводить експерт на підготовчій або аналітичній стадії експертного дослідження. О. е. може проводитися під час огляду місця події за участю експерта. Мета огляду – виявлення фактів, що мають значення для вирішення поставлених перед експертом питань.

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ – слідча дія, що полягає в безпосередньому вивченні приміщення або місцевості, де вчинено злочин, або виявленні його слідів.

ОЗНАКА – риса, властивість, особливість когось, чогось, чого-небудь. У криміналістиці існує вчення про О. (окрема криміналістична теорія). Розрізняють: О. зовнішності, О. почерку, О. підробки документа тощо.

ОЗНАКИ ПИСЬМА – зовнішні прояви відносно стійких навичок письма, що відображаються в рукописі. Систему ідентифікаційних О. п. становлять ознаки письмової мови, топографічні О. п. та ознаки почерку. Для кожної особи ця певна сукупність ознак є неповторною.

ОЗНАКИ ПИСЬМА ТОПОГРАФІЧНІ – ідентифікаційні ознаки письма; характеризують особливості розміщення тексту в цілому або окремих його частин; це стійкі звички розміщення тексту.

ОЗНАКИ ПИСЬМОВОЇ МОВИ – властивості мовних навичок (мова тексту, особливості пунктуації, орфографії тощо). О. п. м. поділяються на загальні й окремі.

ОЗНАКИ ПІДРОБЛЕННЯ ВІДБИТКІВ ПЕЧАТОК (ШТАМПІВ) – комплекс проявів, що свідчать про спосіб підроблення: малювання відбитка, кустарне виготовлення, копіювання справжнього відбитка, формування відбитка за допомогою комп'ютерної графіки (нестандартність букв, неоднакова висота, ширина букв, різна товщина штрихів, різні проміжки між словами, нерадіальне розташування знаків по колу, дзеркальність окремих знаків, помилки в тексті, розпливи окремих штрихів, відсутність штемпельного барвника у штрихах).

ОЗНАКИ ПІДЧИЩЕННЯ ДОКУМЕНТА – прояв не властивих справжньому документу ознак, що виникли внаслідок механічного впливу на текст шляхом стирання або відшкрябування гострим предметом (скуповдженість волокон паперу, пошкодження ліновки і захисної сітки, зменшення товщини паперу, розпливи нових штрихів на ділянці підчищення, залишки штрихів видаленого тексту).

ОЗНАКИ ТЕХНІЧНОГО ПІДРОБЛЕННЯ ПІДПISУ – сліди зупинок приладу для письма у вигляді стовщень або перерв штрихів, наявність у штрихах і біля них частинок іншого барвника, звивистість і тупі закінчення штрихів.

ОЗНАКИ ТРАВЛЕННЯ ДОКУМЕНТА – прояв не властивих справжньому документу ознак, що виникли під впливом дії на нього травлячих речовин (матові жовтуваті або сіруваті плями, розпливи і зміна кольору штрихів, пошкодження захисної сітки, лініювання, залишки штрихів витравленого тексту).

ОКИС КОБАЛЬТУ – дактилоскопічний порошок чорного кольору, призначений для виявлення невидимих і маловидимих слідів рук. Матеріал слідоутворюючої поверхні: папір крейдяний, пластмаси, алюмінієва фольга, цинковане залізо, нікельована або хромована поверхня.

ОКРЕМІ ОЗНАКИ ПОЧЕРКУ – окремі особливості виконання рукопису, зумовлені навичками письма, властивими конкретній особі, і які стійко проявляються в письмових знаках.

ОКУЛЯР – частина оптичного приладу (одна або кілька лінз), обернена до ока спостерігача.

ОМАНА – 1) помилкова думка; 2) хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органами чуття.

ОРГАНОЛЕПТИЧНИЙ СПОСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ – чуттєво-суб'єктивне впізнання властивостей предметів і речовин за запахом, смаком, тактильним відчуттям.

ОСВІТЛЮВАЧ 01-24 – приладдя мікроскопів, що призначається для освітлення об'єктів під час їх фотографування і візуального спостереження у проминаючому світлі.

ОСВІТЛЮВАЧ УЛЬТРАФІОЛЕТОВИЙ “ТАРАН-ЗМ”. Призначений для отримання інтенсивного монохроматичного випромінювання, яке відповідає основним лініям ртутного спектра. Застосовується для дослідження різних речовин за їх люмінесценцією, що збуджується ультрафіолетовим промінням.

ОТОТОЖНЕННЯ – процес, що охоплює дослідження, порівняння або зіставлення ознак об'єкта; процес ідентифікації. Див. *Ідентифікація*.

ОТРУТА – речовина, яка при введенні в організм викликає отруєння або смерть (миш'як, сулема, морфін, синильна кислота, дихлоретан, етиленгліколь, окис вуглецю, атропін сірчанокислий тощо).

ОЦІНКА ДОКАЗІВ – мисленевий, логічний процес встановлення допустимості та відносності доказів, наявності і характеру зв'язків між ними, визначення ролі і шляхів використання доказів із метою з'ясування істини. О. д. здійснюється за внутрішнім переконанням. Жодні докази не мають заздальгідь встановленої сили.

ПАЛЬМОСКОПІЯ (від лат. *palma* – долоня і грец. *σκοπεω* – спостерігаю, розглядаю) – розділ дактилоскопії, що вивчає папілярні лінії долонь рук.

ПАПЛЯРНИЙ ВІЗЕРУНОК – візерунок на нігтьових фалангах пальців рук, утворений папілярними лініями. П. в. поділяються на три основні типи: дугові, петельні і завиткові.

ПАПЛЯРНІ ЛІНІЇ – лінійні пагорби, розділені борозенками; становлять основу рельєфу шкіри долонної поверхні руки і підшви.

ПАПР – матеріал для листа, а також для інших цілей, виготовлений із деревної або ганчіркової маси.

ПОЯСОЧОК ОБТИРАННЯ – ознака кульового ушкодження; має вигляд темної або темнувато-сірої смуги, розташованої по краю вхідного отвору. П. о. утворюється часточками речовин, що винесені кулею з каналу ствола, а також часточками матеріалу, з якого виготовлено кулю.

ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ – злочин, що полягає у вчиненні службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ст. 365 КК України).

ПЕРЕКОНАННЯ – метод впливу на свідомість особистості через звернення до її власного критичного судження.

ПИСЬМО – засіб фіксації і зберігання думки людини; походить від звукового мовлення і є основним засобом спілкування людей. Розрізняють смисловий і графічний бік П. Смисловий бік П. виявляється в мовних засобах і відображає письмову мову того, хто пише. Графічний бік П. виражається у вигляді письмових знаків і їх сполучень – почерку.

ПИСЬМОВА МОВА – характер письмового втілення думки. П. м. людини властиві індивідуальність і відносна стійкість.

ПІДПИС – 1) прізвище або ініціали, написані власноручно під текстом, малюнком, картиною та ін., як свідчення авторства або підтвердження чого-небудь; 2) напис, текст на чому-небудь, під чимось.

ПІДЧИЩЕННЯ – спосіб змінення змісту документа, за якого здійснюється механічне видалення частини тексту.

ПЛОМБА (від лат. *plumbum* – свинець) – заборонний знак із клеймом, відбитком печатки на дверях сховищ, контейнерів, автофургонів, деяких приладів; рід свинцевої (чи з іншого матеріалу) печатки, що підвищується до товарів або опечатаних приміщень, контейнерів. П. є об'єктом трасологічного дослідження.

ПОГРОЗА – вираження словесно, письмово, діями або у інший спосіб наміру завдати фізичної, матеріальної чи іншої шкоди окремій особі або громадським інтересам; один із видів психічного насильства над особою.

ПОЗИТИВНИЙ ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА – категоричний або вірогідний висновок експерта, що стверджує існування (або можливість існування) факту, з приводу якого перед експертом поставлено певне запитання.

ПООДИНОКІ СЛІДИ – окремі, не взаємозалежні сліди, розташовані ізольовано один від одного. П. с. вивчаються і фіксуються на місці події. Виявлення, фіксація, вилучення і використання П. с. – завдання трасології.

ПОПЕРЕДНЄ ДОСЛІДЖЕННЯ – 1) вивчення об'єктів, які ще не мають статусу речових доказів, але таких, що можуть стати такими за настання певних процесуальних умов. П. д. здійснюється працівниками експертно-криміналістичних служб до порушення кримінальної справи або спеціалістами за дорученням слідчого без призначення експертизи. Результати П. д. не можуть розглядатися як джерело судових доказів; 2) стадія експертного дослідження, на якій експерт ознайомлюється з поданими на дослідження матеріалами справи, речовини доказами та зразками.

ПОРА (від грец. *ποροζ* – отвір) – вивідний отвір потових залоз на папілярних лініях. П. має розмір близько 250 мкм.

ПОРІВНЯННЯ – одна з логічних операцій мислення. Завдання з П. предметів, зображень, слідів широко використовують у криміналістиці.

ПОРІГ ВІДЧУТТЯ – величина (сила) подразнення, що викликає або змінює інтенсивність відчуття. Мінімальна величина подразнення, що вперше починає викликати відчуття, називається нижнім абсолютним порогом відчуття. Верхнім абсолютним П. в. називають величину подразнення, за якої відчуття або зникає, або якісно змінюється, напр., перетворюється на болуче, як це має місце при збільшенні гучності звуку або яскравості світла.

ПОРОСКОПІЯ (від грец. *ποροζ* – отвір і *σκοπεω* – спостерігаю, розглядаю) – розділ дактилоскопії, що вивчає мо-

жливості ототожнення особи за відбиттям пор у відбитках пальців.

ПОРОХ – вибухова речовина, що застосовується в зарядах вогнепальної зброї.

ПОРТРЕТ ПСИХОЛОГІЧНИЙ, психологічний профіль – різновид криміналістичних розумових моделей. П. п. розшукуваного злочинця являє собою систему відомостей про психологічні та інші ознаки даної особи, важливі для її виявлення та ідентифікації. Ця система охоплює не лише психологічні, а й правові, соціально-демографічні, криміналістичні ознаки. П. п. відображає внутрішні, психологічні, а також поведінкові ознаки людини.

ПОЧЕРК – манера написання, виражена в системі рухів, які фіксуються в рукописі. П. залежить від рівня розвитку особи і закріплення в неї письмово-рухових навичок. Своєрідність П. виявляється в певній сукупності загальних і окремих ознак. Ідентифікаційними властивостями П. є його індивідуальність і усталеність. Найбільшу стабільність має сформований П., який частіше складається в особи до 25-річного віку. Варіаційність ознак П. не може вважатися перешкодою до ідентифікації.

ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ – процесуальна дія слідчого, особи, яка проводить дізнання, прокурора, суду, що являє собою вирішення питання про П. е. і винесення постанови (ухвали) в разі виникнення у справі питань, для вирішення яких необхідні спеціальні знання в науці, техніці, мистецтві чи будь-якій іншій професійній діяльності.

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ – вольовий акт формування послідовності дій, що ведуть до досягнення мети на основі перетворення вихідної інформації на ситуацію невизначеності.

ПРОБОЇНА – пробитий, проламаний, прорваний у чому-небудь наскрізний отвір, прохід. У судовій балістиці – вогнепальна П.

ПРОВАДЖЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ – 1) система процесуальних дій, що вчиняються для отримання висновку експерта як джерела доказів. Охоплює призначення експертизи, підготовку матеріалів та її проведення; 2) діяльність експерта (колективу експертів), що полягає в дослідженні, під час якого вирі-

шуються завдання, викладені в постанові (ухвалі) про призначення експертизи; завершується формулюванням висновку.

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ – поява у людини під впливом певних особливостей професійної діяльності таких психологічних змін, що починають негативно впливати на діяльність, психологічну структуру самої людини. Розвиток П. д. приводить до самовпевненості, обумовленої переоцінкою свого професійного досвіду, яка постійно посилюється.

ПРОФЕСІЙНА ПРИДАТНІСТЬ – сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних для досягнення суспільно прийнятної ефективності у тій чи іншій професії.

ПРОФЕСІОГРАФІЯ – технологія вивчення вимог, що ставляться професією до особистісних якостей, психологофізічних можливостей людини.

ПРОФІЛОГРАФ (від італ. *profile* – обрис і грец. *γρατση* – пишу) – прилад, за допомогою якого визначають чистоту (величину нерівностей) обробленої поверхні.

ПРОФІЛОГРАФІЧНИЙ МЕТОД – у трасології метод отримання рельєфного зображення (профілограми) мікронерівностей поверхні слідів за допомогою профілографів, порівняльних і профільних мікроскопів.

ПРОФІЛЬ ПСИХОЛОГІЧНИЙ – *див. Портрет психологічний.*

ПСИХОЛОГ – фахівець із психології. Як спеціаліст П. може бути присутнім при провадженні слідчих дій.

ПСИХОЛОГІЯ (від грец. *ψυχη* – душа і *λογος* – слово) – наука про закономірності, розвиток і форми психічної діяльності живих істот.

ПСИХОТРОПНІ ЗАСОБИ – хімічні сполуки і природні продукти, що мають вибіркову активність щодо нормальної і порушеної психічної діяльності.

РЕАКТИВ ВОСКОВОЙНИКОВА – засіб попереднього визначення крові. Позитивна реакція з Р. В. є підставою лише для передбачуваного висновку.

РЕКВІЗИТИ (від лат. *requisitum* – потрібне, необхідне, від *reguiro* – потребує) – обов'язкові відомості, які мають міс-

титися в документі для визнання його дійсним. Такими відомостями, як правило, є: найменування і дата складання документа; назва й адреса підприємства (організації), що складає документ; сторони, які беруть участь у здійсненні операції; зміст здійснюваної угоди; підстава для здійснення операції; одиниці виміру й обсяг операції (у натуральному і вартісному виразі); підписи відповідальних осіб, відбитки печаток та штампів.

РЕКОНСТРУКЦІЯ (від лат. *re* – префікс, що означає зворотну або поворотну дію і *constructio* – побудова) – відновлення початкового виду, стану, вигляду за залишками або письмовими джерелами. Існує матеріальна і розумова Р. Матеріальна Р. здійснюється за допомогою макетування і натурної Р. (напр., Р. обстановки місця дорожньо-транспортної події).

РЕПРОДУКЦІЙНА ФОТОЗЙОМКА – система прийомів фіксації площинних об'єктів. Р. ф. застосовується для відтворення за допомогою фотографічних способів плоских оригіналів (документів, фотознімків, креслень, схем, малюнків та ін.). При Р. ф. додержуються правил масштабної зйомки, що забезпечує високу точність копії.

РЕЧОВІ ДОКАЗИ – предмети, що можуть бути засобом встановлення істотних обставин у кримінальній або цивільній справах. У кримінальних справах Р. д. є предмети, що слугували знаряддям злочину або були об'єктами злочинних дій обвинуваченого, а також гроші та інші цінності, здобуті злочинним шляхом; усі інші предмети, що можуть бути засобами виявлення злочину, встановлення фактичних обставин справи, виявлення винних або спростування обвинувачення чи пом'якшення провини обвинуваченого.

РІШУЧІСТЬ – здатність людини самостійно приймати відповідальні рішення і неухильно реалізувати їх у діяльності.

РОЗГІН ПОЧЕРКУ – загальна ознака почерку; характеризує протяжність (розмір) руху по горизонталі і визначається відношенням ширини знаків до їх висоти, а також відстанню між письмовими знаками.

РОЗМІР ПОЧЕРКУ – загальна ознака почерку; визначається висотою малих літер: великий (5 мм і більше); середній (від 2 до 5 мм); дрібний (не перевищує 2 мм).

РОЗПИСКА – документ із підписом, що засвідчує одержання даною особою чого-небудь. Р. є одним із видів письмових доказів.

РОЗРИВ ЛІНІЇ – у дактилоскопії: окрема ознака папілярного візерунка.

РОЗЧЕРК – заключна безлітерна частина підпису.

САМОВЛАДАННЯ – здатність людини володіти собою; витримка, холонокровність. С. – показник емоційної і соціальної зрілості особи.

САМОПОЧУТТЯ – відчуття фізіологічної і психологічної комфортності внутрішнього стану.

САНГВІНІК (від лат. *sanguis*, род. в. *sanguinis* – кров, життєва сила) – суб'єкт, який володіє одним із чотирьох основних типів темпераменту, що відзначається високою психічною активністю, енергійністю, працездатністю, швидкістю і жвавістю рухів, розмаїттям і багатством міміки, швидким темпом мовлення.

СВІДОЦТВО – офіційний документ, що має юридичне значення; підтверджує, свідчить про якийсь факт або містить певні відомості про кого-небудь; посвідчення.

СВІТЛОФІЛЬТР – оптичний пристрій для зміни складу світла. У криміналістичній фотографії використовуються набори світлофільтрів.

СИНТЕЗ (від грец. *συνθεσις* – сполучення, складання) – процес практичного або уявного возз'єднання цілого з частин або з'єднання різних елементів, сторін об'єкта в єдине ціле, необхідний етап пізнання. С. нерозривно пов'язаний із аналізом, вони доповнюють один одного.

СКЛАДНІСТЬ ПОЧЕРКУ – загальна ознака почерку; свідчить про те, якими рухами виконуються письмові знаки, про конфігурацію їх будови. Розрізняють простий, спрощений та ускладнений почерк.

СКУЙОВДЖЕНІСТЬ ВОЛОКОН ПАПЕРУ – ознака зміни початкового тексту документа через підчищення.

СЛІД – 1) у вузькому розумінні – матеріально-фіксоване відображення. Див. *Сліди матеріально-фіксовані*; 2) у широкому розумінні – результат будь-якої матеріальної зміни первинної обстановки внаслідок вчинення злочину.

СЛІДИ ВІДШАРУВАННЯ – поверхневі сліди, що формуються з речовини, частки якої відокремлюються від слідосприймаючого об'єкта і залишаються на слідоутворюючому об'єкті (напр., сліди пальців рук, утворені на вкритій порохом або свіжопофарбованій поверхні).

СЛІДИ ДИНАМІЧНІ – сліди, що виникають у результаті самого руху одного або обох об'єктів слідоутворення. Кожна точка утворюючої поверхні залишає слід у вигляді лінії (траси). До С. д. належать сліди розрубу, розпилу, ковзання, свердління, різання, тертя тощо.

СЛІДИ ЗНАРЯДЬ ЗЛОМУ – сліди, залишені різними засобами, що використовувалися злочинцем для відкриття сховищ і руйнування перепон.

СЛІДИ ЗУБІВ – відбитки зубів людини на певних об'єктах. С. з. мають ідентифікаційне значення.

СЛІДИ КРОВІ – бризки, краплі, патьоки, плями, калюжі, мазки або відбитки крові. У криміналістиці існують діагностичні способи визначення крові.

СЛІДИ ЛОКАЛЬНІ – сліди, що виникають у межах контакту взаємодіючих об'єктів (напр., слід босої ноги в межах контакту з поверхнею дерев'яної підлоги). Навколо С. л. поверхня слідосприймаючого об'єкта залишається незмінною.

СЛІДИ МАТЕРІАЛЬНО-ФІКСОВАНІ – сліди-відображення, що виникають внаслідок взаємодії двох об'єктів. Залежно від об'єктів, які їх утворили, розрізняють: сліди людини, сліди тварин, сліди предметів. Щодо конкретних слідоутворюючих об'єктів частіше трапляються сліди рук, ніг, зубів, транспортних засобів, знарядь та інструментів. Відповідно до механізму утворення сліду виділяють: об'ємні і поверхневі; статичні і динамічні; локальні і периферійні сліди.

СЛІДИ НАШАРУВАННЯ – поверхневі сліди, що формуються внаслідок накладення на слідосприймаючий об'єкт речовини, яка має на собі слідоутворюючий об'єкт (потожирові сліди пальців рук, сліди, залишені забрудненою підошвою взуття, та ін.).

СЛІДИ НІГ І ВЗУТТЯ – відбитки морфологічних особливостей будови ніг, шкірного рельєфу (або рельєфу підошви взуття). Види слідів ніг (взуття) поділяються на об'ємні (утво-

рюються на поверхні ґрунту) і поверхневі (видимі, невидимі), статичні і динамічні. Об'єктом трасологічного дослідження можуть бути сліди ніг людини, сліди взуття і доріжка слідів.

СЛІДИ ПЕРИФЕРІЙНІ – сліди, що виникають за межами контактної взаємодії слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів (напр., слід від забрудненого (борошном, цементом, пилюкою) верху взуття, утворений “на периферії”, навколо взуття, за межами підошви).

СЛІДИ ПОВЕРХНЕВІ (ПЛОЩИННІ) – сліди, що виникають у результаті змін, які відбуваються на поверхні слідосприймаючого об'єкта (за двома вимірами – довжиною і шириною). Обидва об'єкти, які беруть участь у слідоутворенні, за твердістю приблизно однакові. С. п. (п.) поділяються на сліди нашарування і відшарування; видимі та невидимі.

СЛІДИ РОЗПИЛУ – лінійні об'ємні сліди, що утворилися в результаті багаторазового поступального переміщення слідоутворюючого об'єкта (пили) з поступовим заглибленням його в товщу перпендикулярно або під кутом у площині слідосприймаючого об'єкта. Характер С. р. залежить від твердості об'єкта, а також напряму розпили, ступеня гостроти, способу заточування пили та ін.

СЛІДИ РОЗРУБУ – лінійні об'ємні сліди, що утворюються в результаті однократного впливу на слідосприймаючий об'єкт рублячого знаряддя, яке переміщується під кутом 90° і менше до площини слідосприймаючого об'єкта.

СЛІДИ РУКАВИЧОК – відображення рельєфу (матеріалу) поверхні рукавичок, ознак, що утворилися у процесі їх виготовлення, носіння і ремонту, а також відшарування і бруду з поверхні рукавичок.

СЛІДИ СВЕРДЛІННЯ – лінійні об'ємні відображення різальної кромки і свердла, що обертається навколо вісі з одночасним переміщенням уздовж неї.

СЛІДИ СТАТИЧНІ – сліди, що виникають у момент спокою (статики), який настає під час механічної взаємодії слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів, що контактують у перпендикулярному напрямі. Здебільшого С. с. зберігають зовнішні ознаки слідоутворюючого об'єкта, відображаючи його без істотних перекошень.

СЛІДИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ – сліди, що відображують зовнішню будову частин транспортного засобу: сліди-відображення (сліди коліс на ґрунті); предмети, які відокремилися від транспортного засобу (частинки фарного скла); речовини (плями мастила).

СЛІДОВИЙ КОНТАКТ – у трасології: результат взаємодії між слідоутворюючим і слідосприймаючим об'єктами. С. к. може бути статичним і динамічним.

СЛІДОСПРИЙМАЮЧИЙ ОБ'ЄКТ – у трасології: об'єкт, що відобразив ознаки зовнішньої будови (структури) або спосіб дії слідоутворюючого об'єкта.

СЛІДОУТВОРЕННЯ – 1) процес формування будь-якого матеріального відображення події як процес зміни властивостей об'єкта внаслідок взаємодії з іншим об'єктом під час будь-якої події; 2) процес контактування мінімум двох (ідентифікованого та ідентифікуючого) об'єктів, під час якого ідентифікуючий об'єкт сприймає, відображає зовнішні властивості (ознаки зовнішньої будови) ідентифікованого об'єкта.

СЛІДОУТВОРЮЮЧИЙ ОБ'ЄКТ – 1) об'єкт, що залишив у момент події свій відбиток на іншому об'єкті; 2) об'єкт, що залишив у момент події слід на слідосприймаючому об'єкті у вигляді остаточної деформації або субстрактний слід, у якому відобразилися ознаки слідоутворюючого об'єкта чи його спосіб дії.

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ – знання у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, необхідні для вирішення питань, які виникають під час розслідування і розгляду справ у суді.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ – 1) один із основних емпіричних методів психологічного дослідження, що полягає в навмисному, систематичному і цілеспрямованому сприйнятті психічних явищ для вивчення їх специфічних змін у певних умовах, пошук суті цих явищ; 2) звертання уваги на поведінку особи під час слідчих дій.

СПРИЙНЯТТЯ – безпосереднє чуттєве відображення дійсності у свідомості, здатність сприймати, розрізняти і засвоювати явища зовнішнього світу.

СТЕРЕОСКОП (від грец. *στερεος* – просторовий і *σκοπεο* – розглядаю) – оптичний прилад, у якому два плоских зображення предмета зливаються в одне об’ємне зображення.

СТІЙКІСТЬ ПАПЛЯРНИХ ВІЗЕРУНКІВ – властивість візерунків, яка полягає в тому, що протягом усього життя людини їх будова не змінюється.

СУГЕСТИВНІСТЬ – суб’єктивна готовність піддатися і підкоритися впливові, що пов’язана з невпевненістю в собі, низькою самооцінкою, довірливістю та ін.

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА – дослідження, яке проводиться експертом у порядку, передбаченому процесуальним законодавством, для встановлення за матеріалами кримінальної або цивільної справи фактичних даних і обставин.

СУДОВА МЕДИЦИНА – галузь медицини, яка розробляє проблеми медичного характеру щодо судово-слідчої практики.

СУДОВА ПСИХОЛОГІЯ – галузь юридичної психології, яка вивчає коло питань, що належать до судочинства: психологію суддів, слідчих та інших працівників правоохоронних органів і адвокатури, психологічний зміст їх професійної діяльності, методи добору і навчання; психологію обвинувачених, свідків, потерпілих, психологію показань свідків, психологічні основи слідчих і судових дій.

СУДОВА ТОКСИКОЛОГІЯ – галузь судової медицини і токсикології; вивчає отруєння з метою вбивства, самогубства або такі, що виникають як результат нещасних випадків на виробництві й у побуті.

СУДОВА ФОТОГРАФІЯ – галузь криміналістичної техніки, що розробляє фотографічні засоби, прийоми й методи виявлення, фіксації та дослідження доказів.

СУДОВЕ АВТОРОЗНАВСТВО – розділ криміналістичного дослідження документів, що містить концептуальні основи встановлення автора тексту. С. а. базується на даних лінгвістики, у т. ч. фразеології, граматики, інших галузей знань про мову. С. а. слугує науковою основою авторознавчої експертизи.

СУДОВИЙ ВІДЕОЗАПИС – система видів, методів і прийомів зйомки, що застосовуються під час проведення слід-

чих і судових дій, оперативно-розшукових заходів і експертиз для розслідування злочинів і надання судові наочного доказового матеріалу.

СУДОВО-ДОСЛІДНА ФОТОГРАФІЯ – система спеціальних методів, прийомів і засобів, які використовуються для одержання нових фактів при провадженні судових експертиз.

СУДОВО-ЕКСПЕРТНІ УСТАНОВИ – спеціалізовані державні установи і відомчі служби. До них належать: науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби (криміналістичні центри) Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

ТЕКСТ ДОКУМЕНТА – сукупність речень, пов'язаних єдністю змісту, яка може слугувати матеріалом для криміналістичного дослідження властивостей і стану особистості автора тексту документа.

ТЕМПЕРАМЕНТ (від лат. *temperamentum* – узгодженість, устрій) – характеристика індивіда за його динамічними особливостями: інтенсивність, швидкість, темп, ритм психічних процесів і станів.

ТЕМП МОВИ – у фоноскопичній експертизі: швидкість усної мови за одиницю часу.

ТЕХНІЧНЕ ПІДРОБЛЕННЯ ПІДПISY – виконання підпису від імені іншої особи з використанням різних способів та приладів, що дає змогу досягнути більшої схожості з оригіналом.

ТИПИ ВУЗЛІВ – види з'єднань, зв'язаних кінців чогонебудь; різновид петлі, стягнутої на чому-небудь. Т. в. мають значення при розслідуванні деяких злочинів. Існують Т. в. професійні і непрофесійні.

ТОКСИКАНТ – отруйна, шкідлива для організму речовина.

ТОКСИН (від грец. *τοξικον* – отрута) – отруйна речовина, яку утворюють хвороботворні мікроорганізми, а також деякі види тварин і рослин.

ТОПОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ ПИСЬМА. Характеризують особливості розміщення тексту в цілому або окремих його частин. Т. о. п. визначаються: наявністю або відсутністю полів, їх

розташуванням, шириною і формою, наявністю і розміром абзаців, розміром інтервалів між рядками, напрямом рядків та ін.

ТОТОЖНІСТЬ – див. *Ідентифікація*.

ТРАВЛЕННЯ – спосіб зміни змісту документа, за якого здійснюється видалення тексту за допомогою впливу хімічних реактивів, що вступають у реакцію з барвником штрихів і знебарвлюють його.

ТРАСОЛОГІЯ (від франц. *trace* – слід і грец. *λογος* – слово, вчення, букв. – вчення про сліди) – галузь криміналістичної техніки, що вивчає сліди і розробляє прийоми, методи і науково-технічні засоби їх виявлення, фіксації, вилучення і дослідження. Т. вивчає закономірності утворення слідів-відбитків. Т. базується на таких наукових положеннях: 1) об'єкти матеріального світу індивідуальні; 2) у певних умовах зовнішня будова одного об'єкта може відбитися на іншому; 3) відбиття у сліді зовнішньої будови предмета є перетвореним; 4) об'єктами трасологічного дослідження можуть бути тільки тверді тіла. У Т. за слідами можна встановити: механізм і умови їх виникнення; окремі обставини події, що відбулася; деякі ознаки об'єкта, що утворив слід; групову належність; тотожність об'єкта, яким утворений слід.

УДАВКА – петля мотузки, шнура тощо, зроблена у такий спосіб, що затягується; те саме, що зашморг. У. є зряддям убивства.

УЇСТИТИ – злодійський пристрій, що являє собою щипці для відкривання простих дверних замків за допомогою ключа, вставленого господарями в замок зсередини.

УЛАМОК – відбитий, відламаний шматок чого-небудь або частина чогось розбитого.

УЛЬТРАМІКРОСКОП – оптичний прилад для виявлення наявності, концентрації та руху найдрібніших часток, які не можна побачити за допомогою звичайного світлового мікроскопа.

УЛЬТРАМІКРОСКОПІЧНІ ЧАСТОЧКИ – частки, які за розміром менші ніж довжина хвилі видимого світла; такі, які не видно у звичайний світловий мікроскоп; мікрооб'єкти, невидимі неозброєним оком, розміри яких не перевищують 0,1 мм в усіх вимірах.

УЛЬТРАСТРУКТУРА – найдрібніші електронно-мікроскопічні структурні елементи клітини (хромосоми та ін.).

УЛЬТРАФІОЛЕТ – невидиме для ока людини електромагнітне проміння, яке у спектрі електромагнітного проміння посідає проміжне положення між видимим і рентгенівським промінням. У. застосовується при дослідженні документів.

УЛЬТРАФІОЛЕТОВИЙ ОСВІТЛЮВАЧ – прилад, що виробляє ультрафіолетове проміння. У. о. використовують у слідчій, експертній та оперативно-розшуковій практиці.

УМОВИВИД – одна з логічних форм мислення. У. характеризується виведенням на основі правил логіки висновку чи наслідку з кількох суджень (посилок).

УПЕРТІСТЬ – особливість поведінки (у стійких формах – риса характеру) як дефект вольової сфери індивіда, що виражається в прагненні будь-що вчинити по-своєму, всупереч розумним доводам, проханням, порадам, вказівкам інших людей. У. може бути зумовлена почуттями образи, злості, гніву, помсти. У дитинстві У. може бути формою протесту.

УСТАНОВКА – готовність, схильність суб'єкта, яка виникає при передбаченні ним появи певного об'єкта і забезпечує стійкий цілеспрямований характер перебігу діяльності щодо цього об'єкта.

ФАКСИМІЛЕ (франц. *fac-simile*, від лат. *fac simile* – зроби подібне) – точне відтворення будь-якого графічного оригіналу (рукопису, документа, підпису). Підписи, нанесені за допомогою Ф., мають специфічну мікроструктуру штрихів, властиву металевим кліше.

ФАЛЬСИФІКАТ – підробка, підроблений продукт.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ (від лат. *falsificatio* – підробка) – підробка, свідоме перекручення, заміна справжнього неправдивим.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ДОКАЗІВ – перекручування фактичних даних, що є доказами у кримінальній справі.

ФАЛЬШИВИЙ – такий, що виготовлено штучно, сфабрикована підробка.

ФАНТАЗІЯ – 1) творча уява; 2) витвір уявлення. Ф. змінює образ дійсності, відображеної у свідомості; для неї характерна транспозиція (перестановка) елементів реальності.

ФАУНА ТРУПА – у судовій медицині: комахи, що руйнують труп (мухи, жуки, мурашки та ін.). За Ф. т. можна орієнтовно встановити давність смерті.

ФІКСАЦІЯ ДОКАЗІВ – система дій щодо фіксації у встановлених законом формах фактичних даних та їх джерел, які мають значення для правильного вирішення кримінальної справи.

ФЛЕГМАТИК (лат. *phlegmaticus*, від грец. φλεγματικός – запальний) – суб'єкт, який має один із чотирьох основних типів темпераменту; йому притаманний низький рівень психічної активності, повільність, невиразність міміки. Ф. важко переключається з одного виду діяльності на інший і пристосовується до нової обстановки. Ф. – незворушно-спокійна, врівноважена, майже байдужа людина. І. Павлов вважав, що тип нервової системи Ф. – сильний, інертний, повільний.

ФЛЕКСОРНІ СКЛАДКИ – у дактилоскопії: зморшки шкіри на долонних поверхнях, розташовані в місцях згину частин долоні. Ф. с. враховуються як додаткові особливості при ідентифікації людини за слідами рук.

ФЛЮОРОСКОП (від лат. *fluor* – потік і грец. *σκοπεο* – спостерігаю, розглядаю) – прилад із проникаючим випромінюванням, призначений для перевірки внутрішнього змісту об'єктів без порушення цілісності їх корпусу, конструкції, оболонки. Ф. використовується для обстеження малоформатних об'єктів (невеличкої щільності).

ФОНЕМА (від грец. *φωνεμα* – звук, голос) – найменша звукова одиниця мови, яка служить для творення й розрізнення слів та їх форм.

ФОНЕТИКА – 1) звукова будова мови як єдність її фізіологічного, акустичного та значеннєвого аспектів; 2) галузь мовознавства, що вивчає звукову будову мови – способи утворення звуків та їх акустичні властивості.

ФОНОГРАМА (від грец. *φωνε* – голос, звук, мова і *γραμμα* – написання) – звуки, що записані на спеціальному матеріалі (плівці, платівці тощо), а також плівка, платівка тощо з таким записом.

ФОНОГРАФІЯ – записування будь-яких звуків на фонограму.

ФОНОМЕТРІЯ – вимірювання рівня гучності звукових коливань.

ФОРМАНТА (від лат. *formans*, род. в. *formantis* – який (що) утворює) – у фоноскопичній експертизі: акустична характеристика звука мови – зона концентрації енергії у спектрі звука мови, що визначається резонансними властивостями мовного тракту.

ФОТОГРАФІЯ СУДОВА – див. *Судова фотографія*.

ФОТОГРАФУВАННЯ В ІНФРАЧЕРВОНОМУ ПРОМІННІ – фотозйомка об'єкта, який освітлюється тепловими променями. На об'єктив одягається інфрачервоний фільтр, а об'єкт освітлюється за допомогою електроламп розжарювання. Використовується для техніко-криміналістичного дослідження документів.

ФОТОГРАФУВАННЯ В УЛЬТРАФІОЛЕТОВОМУ ПРОМІННІ – метод, оснований на дії ультрафіолетового проміння, відбитого від об'єкта зйомки.

ФОТОГРАФУВАННЯ У РЕНТГЕНІВСЬКОМУ ПРОМІННІ – метод отримання тіньового зображення за рахунок дії на фотоматеріал рентгенівського проміння, яке пройшло крізь об'єкт, що фотографується. Застосовується для вивчення внутрішньої будови частин вогнепальної зброї, замків; пошуку схованих предметів, прочитання деяких текстів.

ФОТОТАБЛИЦІ – ілюстровані додатки, що містять фотографії з певними написами і позначками (напр., Ф. до висновку судової експертизи).

ХАБАР – гроші або речі, що даються службовій особі як підкуп, як оплата злочинних дій, що караються законом.

ХАБАРНИК – той, хто бере (приймає) хабара.

ХАБАРОДАВЕЦЬ – той, хто дає хабара. Х. передає службовій особі хабара безпосередньо або через посередника.

ХАРАКТЕР (від грец. *характер* – ознака, риса, особливість) – сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, яка формується і проявляється в діяльності і спілкуванні, зумовлюючи типові для неї способи поведінки.

ХОЛЕРИК (лат. *cholericus*, від грец. χολερικός – хворий на жовчну хворобу) – суб’єкт, який має один із чотирьох основних типів темпераменту, що відзначається високим рівнем психічної активності, енергійністю дій, різкістю, стрімкістю, силою рухів, їх швидким темпом, рвучкістю. Х. схильний до різких змін настрою, запальний, нетерплячий, схильний до емоційних зривів, іноді буває агресивним. І. Павлов відносив Х. до сильного неврівноваженого типу.

ХОЛОДНА ЗБРОЯ – зброя, призначена для враження цілі за допомогою мускульної сили людини шляхом безпосереднього контакту з об’єктом ураження при нападі й активному захисті в рукопашному бою (бойова Х. з.), для мисливства та заняття спортом. Х. з. поділяється на: клинкову (колючу, колючо-рублячу, колючо-ріжучу) та ударно-роздробляючу. Законодавством встановлено кримінальну відповідальність за носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, каскетів чи іншої Х. з. без передбаченого дозволу (ч. 2 ст. 263 КК України).

ХРОМАТОГРАФ – прилад для розділення та аналізу сумішей речовин.

ХРОМАТОГРАФІЯ (від грец. χρομα – колір, фарба і γραφο – пишу) – метод розділення та аналізу сумішей речовин, що ґрунтується на різній сорбції складових яким-небудь вбирачем.

“ЦАРСЬКА ГОРІЛКА” – концентрована суміш азотної і соляної кислоти, яка призначена для виведення з ладу (розчинення) механізму замка. Ц. г. застосовується при вчиненні крадіжок із приміщень.

ЦИФРОВІ ТЕКСТИ – вид рукопису, змістовна сторона якого зафіксована за допомогою цифр (знаків, що позначають числа).

ЦІАНИСТИЙ КАЛІЙ – отруйна речовина; сіль синької кислоти.

ЦІЛІСНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ – властивість сприйняття, яка полягає в тому, що будь-який об’єкт, а тим більше просторова предметна ситуація сприймаються як стійке системне ціле, навіть якщо деякі частини цього цілого в даний момент не можна спостерігати.

ШКІРНИЙ РЕЛЬЄФ – рельєф шкіри долонної поверхні руки. Ш. р. складається з флексорних ліній, вузьких складок-зморшок, папілярних ліній і пор. Основу Ш. р. становлять папілярні лінії, що утворюють різні візерунки.

ШТАМП – 1) особливий різновид печатки, яка переважно має вигляд прямокутника; 2) відбиток такої печатки.

ШТЕМПЕЛЬ – штамп невеличких розмірів.

ЩІТОЧКА МАГНІТНА – див. *Магнітна щіточка*.

ЮЗ – явище, за якого колеса транспортного засобу не обертаються, незважаючи на її рух, напр., при різкому гальмуванні (особливо на мокрій, слизькій дорозі). Має значення при розрахунках швидкості руху транспортного засобу.

ЯДУЧИЙ – те саме, що й отруйний.

6. ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ

1. Предмет та мета правового регулювання судово-експертної діяльності.
2. Науково-методичні та інформаційні засади судової експертизи.
3. Організаційно-управлінське та фінансове забезпечення судово-експертної діяльності.
4. Сутність системи основних принципів судово-експертної діяльності (законність, незалежність, об'єктивність і повнота дослідження).
5. Суб'єкти (фізичні та юридичні особи), які безпосередньо здійснюють проведення судових експертиз.
6. Професіограма судового експерта.
7. Межі компетенції судового експерта.
8. Особливості діяльності судового експерта під час проведення первинних, повторних, комісійних і комплексних судових експертиз.
9. Внутрішнє переконання судового експерта та процес його формування.
10. Поняття експертних недоліків і їх значення.
11. Поняття експертних помилок.
12. Причинний зв'язок між експертними недоліками і помилками і процесом доказування по справі.
13. Диференціація недоліків, помилок і кримінально-процесуальних правопорушень у діяльності судового експерта.
14. Достовірність експертного висновку.
15. Організація та порядок підготовки судового експерта.
16. Причини і джерела виникнення помилкових суджень експерта.
17. Об'єктивні та суб'єктивні чинники, що зумовлюють виникнення експертних помилок.
18. Висновок експерта як результат умовиводу за законами формальної логіки.
19. Сукупність загальних та окремих ознак об'єктів.
20. Підстави формування категоричного та ймовірного експертних висновків.

21. Підстави для відмови від надання висновку.
22. Класифікація експертних помилок за процесуальними, гносеологічними, психологічними і комплексними підставами.
23. Гносеологічні (логічні і фактичні) і діяльнісні (операційні) експертні помилки під час вирішення ідентифікаційних, діагностичних, класифікаційних і ситуаційних завдань.
24. Вимоги до зразків для порівняльного дослідження.
25. Сутність та співвідношення властивостей і ознак різних об'єктів судової експертизи.
26. Суттєві та несуттєві, стійкі та нестійкі, якісні та кількісні ознаки об'єктів, їх сукупності та криміналістична значущість під час вирішення експертних завдань.
27. Принцип адекватності виразу ознак об'єктів, що підлягають порівняльному дослідженню.
28. Правила виготовлення експертних зразків.
29. Формалізація мови судового експерта і стандартизація експертних методик.
30. Форми відображення експертних недоліків і помилок у висновку судової експертизи.
31. Значення відповідності умовиводів експерта законам формальної логіки.
32. Суб'єкти виявлення експертних помилок.
33. Правова регламентація відносин між судовим експертом, керівником експертної установи, слідчим і судом.
34. Порядок виявлення експертних помилок судовим експертом, керівником експертної установи, слідчим, судом та ін.
35. Оцінка висновку судової експертизи слідчим і судом.
36. Підстави призначення додаткової та повторної судових експертиз.
37. Наслідки надання експертом помилкових висновків під час дослідження різних об'єктів судової експертизи.
38. Процедура діагностування експертних помилок.
39. Перевірка законності, науковості, повноти дослідження, об'єктивності, достовірності висновку експерта, відповідності процесу отримання висновків

- основним законам формальної логіки.
40. Правові засади використання математичних і кібернетичних методів у процесі судово-експертного дослідження.
 41. Роль комп'ютеризації судової експертизи у підвищенні точності і об'єктивності її результатів.
 42. Процес вирішення розумових завдань у судово-експертному дослідженні.
 43. Причини розбіжностей висновків при проведенні первинної та повторної судових експертиз.
 44. Алгоритмізація судово-експертної діяльності.
 45. Правила побудови алгоритмізованих експертних методик.
 46. Автоматизоване робоче місце судового експерта.
 47. Порядок здійснення планового рецензування висновків судових експертиз та його роль у попередженні експертних помилок.
 48. Диференціація неправдивого висновку експерта, експертних недоліків і помилок.
 49. Експертна ініціатива та її межі.
 50. Свідоме порушення судовим експертом норм кримінального та кримінального процесуального законодавства України, методів дослідження об'єктів і вимог експертних методик.
 51. Підстави і порядок притягнення судового експерта до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.
 52. Кримінальна відповідальність судового експерта за завідомо неправдивий висновок та відмову експерта без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків на будь-якій стадії розгляду справи.
 53. Правова регламентація відношень судового експерта з керівником експертної установи, слідчим, суддею, дізнавачем, підозрюваним, його захисником та ін.
 54. Порядок і підстави атестації та переатестації судового експерта.

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
2. Програма навчальної дисципліни “Експертні недоліки та помилки”	5
3. Плани та завдання до практичних занять і самостійної роботи.....	7
5. Словник основних термінів.....	29
6. Програмні питання.....	69

Навчальне видання
**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЕКСПЕРТНІ НЕДОЛІКИ
ТА ПОМИЛКИ”**

(відповідно до вимог ECTS:
галузь знань 0304 “Право”,
освітньо-кваліфікаційний рівень “Магістр”,
спеціальність 8. 18010003 “Судова експертиза”)

У к л а д а ч і : ЖУРАВЕЛЬ Володимир Андрійович,
КОНОВАЛОВА Віолетта Омелянівна,
ШЕПІТЬКО Валерій Юрійович,
АВДЄЄВА Галина Костянтинівна

Відповідальний за випуск *В.Ю. Шепітько*

Редактор *Л. В. Русанова*
Комп’ютерна верстка *Л. П. Лавриненко*

План 2012

Підп. до друку 2012. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Ум. друк. арк. 4,56. Облік.-вид. арк. 3,03. Вид. № 130.
Тираж прим. Зам. № . Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

Друкарня
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.